

Mason Kaynaklarına Göre Cumhuriyet Döneminde Türkiye Masonlarının Yaşadığı Fesih Ve Bölünme Hadiseleri

According to Masonic Sources, the Events of Dissolution and Division Experienced by the Masons of Türkiye During the Republican Period

Enver Emre ÖCAL*

*Doç. Dr., İstanbul Topkapı Üniversitesi,
İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Üniversitesi,
Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: E.E.Ö. 0000-0002-9654-0241

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Enver Emre Öcal,
İstanbul Topkapı Üniversitesi, İktisadi, İdari
ve Sosyal Bilimler Üniversitesi, Tarih Bölümü,
İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail:
enveremreocal@topkapi.edu.tr

Başvuru/Submitted: 28.03.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested:
02.12.2024

Son Revizyon/Last Revision Received:
03.12.2024

Kabul/Accepted: 11.12.2024

Atıf/Citation: Öcal, Enver Emre. "According to Masonic Sources, the Events of Dissolution and Division Experienced by the Masons of Türkiye During the Republican Period." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 46 (2024): 1-42. <https://doi.org/10.26650/YTA2024-1460527>

ÖZ

Osmanlı'da masonluk 18. yüzyıldan itibaren yayılmıştır. Uzun süre yabancı obediyanlara tabi olarak devam eden bu yapı 1908 İhtilali'nden sonra değişime uğramış ve ilk defa bir Osmanlı Maşrık-ı Azamı ve Yüksek Şurası kurulmuştur. Cumhuriyet devrine kadar varlığını bu şekilde sürdüren masonluk, bu dönemde "Uykuya Yatırılma" ve "Büyük Bölünme" gibi mühim hadiseler yaşamıştır. Makalenin amacı Osmanlı'dan Cumhuriyet'e masonluğun tarihsel boyutunu irdelemek, sonrasında Cumhuriyet'te yaşadıkları hadiseleri detaylıca ele almaktır. Makalede TBMM tutanakları ve arşiv vesikaları gibi birincil kaynakların yanı sıra Türkiye'de ve dünyada yayımlanmış olan masonik eserler kaynak olarak kullanılmıştır. Bu suretle daha önce akademik yayınlarda ele alınmamış bakir bir konu olarak 1965 yılı sonrasında Türkiye masonluğunda yaşananlar, Türkiye masonlarının uluslararası tanınma pratiği bağlamında ele alınmış ve bütüncül biçimde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Masonluğu, Masonluk, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Demokrat Parti Dönemi, Adalet Partisi Dönemi

ABSTRACT

Freemasonry began to spread within the Ottoman Empire in the 18th century, initially operating under the authority of foreign obediences. This structure underwent a significant transformation following the 1908 Revolution, which led to the establishment of the Ottoman Mashriq-ı Azam and Supreme Council for the first time. Freemasonry continued in this form until the Republican era, during which it faced pivotal events such as the "Put to Sleep" and the "Great Schism."

This article aims to trace the historical development of Freemasonry from the Ottoman Empire to the Republic of Türkiye and to provide a detailed analysis

of the significant events that occurred during the Republican period. Using primary sources such as the minutes of the Grand National Assembly of Türkiye, archival documents, and Masonic publications from both Türkiye and abroad, the study focuses on the developments within Turkish Freemasonry after 1965. By examining this underexplored topic within the context of the international recognition practices of Turkish Freemasons, the article seeks to provide a comprehensive understanding of the challenges and transformations experienced by Freemasonry in Türkiye.

Keywords: Turkish Freemasonry, Freemasonry, History of the Republic of Türkiye, Democrat Party Period, Justice Party Period

Extended Abstract

As is widely known, Freemasonry originated in Europe before the fourteenth century as an organization of construction workers in lodges, resembling the guild system in the Ottoman Empire. Operative Freemasonry, initially composed of craftsmen, underwent a significant transformation in the seventeenth century, evolving into what is known as Speculative Freemasonry. This shift occurred with the inclusion of individuals from diverse professions seeking to escape the constraints of the feudal system. From that point onward, Freemasonry integrated an ‘esoteric’ dimension to its beliefs and became a hub for bourgeois revolutionary activity. Anti-church and anti-monarch movements in various regions began to organize primarily within Masonic lodges.

Freemasonry entered Ottoman lands in the eighteenth century and expanded to different cities and regions, closely tied to foreign obediences. Notably, over time, several prominent Ottoman figures - including sultans, princes, and sheikhulislams - became initiates. Particularly after the Crimean War and up until the Second Constitutional Monarchy period, the number and influence of Masonic lodges across the empire increased significantly.

Masonic lodges, which steadily grew and strengthened within Ottoman society, played a key role in the Committee of Union and Progress (CUP), the driving force behind the Second Constitutional Monarchy. Many influential CUP members were Freemasons. This cadre eventually founded the first Ottoman Supreme Council and the Ottoman Grand Lodge. Following the dissolution of the CUP after the First World War, the Ottoman Grand Lodge and Supreme Council were restructured with new members in 1919.

With the establishment of the Republic of Türkiye, Freemasonry adapted to the new political framework. Some prominent founders of the Republic were Freemasons, enabling the organization to sustain itself during the early Republican years. However, as the one party regime consolidated its power, it sought to control the social foundations

of the revolution exclusively and disallowed competing organizations. Civil organizations, including Freemasonry, faced increasing pressure. Anti-Masonic rhetoric, led by Interior Minister Mahmut Esat Bozkurt, heightened concerns within Masonic circles about the possibility of being banned. In response, to preserve certain legal rights and the Supreme Council's existence, Turkish Freemasonry voluntarily declared itself dissolved, or in Masonic terms, "fell asleep."

As mentioned earlier, Turkish Freemasonry "fell asleep" during the Republican period and reawakened after the death of Atatürk, resuming its activities. However, prior to this, the Grand Lodge had been established by the Supreme Council of Türkiye, which originated during the Ottoman era. This led to the creation of a hierarchical structure between the two institutions of Turkish Freemasonry, which, contrary to general Masonic practices, should have been independent of each other. From its inception, the Grand Lodge operated in a subordinate and dependent position to the Supreme Council of Türkiye, a situation that conflicted with the universal principles of Anglo-Saxon Freemasonry. This distorted organizational framework was subsequently inherited by the Freemasonry of the Republican period.

After 1948, the Supreme Council once again assumed leadership of Turkish Freemasonry. Contrary to universal Masonic traditions, it extended its authority to the symbolic lodges, operating in the first three degrees of Freemasonry - Apprentice, Journeyman, and Master - and played a decisive role in the establishment of the Grand Lodge. However, general Masonic practices dictate the opposite: the Grand Lodge should be established as an independent and autonomous Masonic authority, free from external influence, and should have exclusive authority over symbolic lodges. This divergence from tradition rendered the Masonic organization in Türkiye "irregular" in the eyes of Anglo-Saxon Freemasonry.

After its reawakening, the primary objective of Turkish Freemasons was to rectify this situation and achieve recognition by Anglo-Saxon Freemasonry, which held considerable global influence and served as an umbrella organization for world Freemasonry. The year 1965 marked a significant period of both intensified recognition efforts and undesirable political controversies for Turkish Freemasonry. Among the most notable incidents was the case of prominent Turkish politician Süleyman Demirel, who, amid allegations of being a Freemason, arranged for a falsified document to be issued by the Grand Lodge declaring that he was not a Freemason, despite evidence to the contrary.

This controversy fractured the longstanding hierarchy between the Supreme Council and the Grand Lodge, leading to intense debates and eventually a split within Turkish Freemasonry. The division resulted in the formation of two separate obediences, each with its own Supreme Council and Grand Lodge. One group pursued recognition by Anglo-Saxon Freemasonry and ultimately succeeded. The other aligned itself with French Freemasonry, continuing the Ottoman-era tradition of Supreme Council dominance. Today, the two organizations do not recognize each other and consider one another “irregular” in the Masonic sense.

Giriş

Mason, batı dillerindeki sözlük karşılığı olarak duvarcı, taş yontucu, mesleği inşaatçılık olan kişi anlamındadır. Aynı zamanda söz konusu kelimenin Franmason (Freemason-Özgür Mason) kelimesine izafe edildiği görülür. Bu ise eski/kadim (ancient) ve kabul görmüş (accepted) gizli (ezoterik) bir örgüt üyeliğine sahip olan kişi anlamında kullanılmaktadır.¹ Aslında bu iki kelime de masonluk tarihinin birbiri içine geçmiş iki yönünü karşılaması bakımından isabetlidir. Çünkü klasik anlatıda masonluğun ortaya çıkışı “Operatif Masonluk”² ile başlar. Orta Çağ döneminde Avrupa’da örgütlenmeye başlayan Operatif Masonluk “lonca” benzeri zanaat teşkilatlanmasına dayanmaktadır. İlk Operatif Localar 5 ve 6. yüzyıllarda “collegia” ve “ministeria” gibi inşaat işiyle uğraşan meslek grupları şeklinde ortaya çıkmıştı.³ Duvarcı ya da yapı ustalarının kurduğu bu örgütlenmeler feodalitenin yaygınlaşmasını sağlayan iktisadi koşulların yapısal dönüşümü ile birlikte manastırlarla birleşmek zorunda kalmıştır. Çünkü feodal düzende vasallık ve tabiiyet ilişkileri hakimdi. Dolayısıyla, feodal toplumda kişi hürriyeti dahi bir zanaatkârın özgür çalışmasını temin edemiyordu. Böyle bir zanaatkâr ancak toprağa bağlı köle, yani “serf” olarak hayatını idame ettirebilirdi. Bağımsız meslek örgütü ya da lonca benzeri oluşumlar kurulmasının hukuki altyapısı yoktu. Bu nedenle, söz konusu oluşumlar manastırlarda faaliyet göstermeye başlamışlardı. Böylelikle yapı ustaları olarak Kilise yasalarının kendilerine tanıdıkları serflikten kurtularak özgürce hareket etme ve yer değiştirme imkanı buluyorlardı. Operatif Masonlar 6 ve 7. yüzyıllarda kilise ve manastır inşa eden, bu durumdan istifade ile manastır derneklerinde örgütlenen bir yapıya dönüşmüşlerdi.⁴ 11 ve 12. yüzyıllarda artık manastırların dışında kurulan laik tarzda yeni tür zanaatkâr birlikleri (gilde) meydana getirmeye başladılar. Bu durum, zanaat erbabına hareket serbestisi kazandıran hukuk düzeninin yerleşmesi, mülkiyet hakkının güvenlik altına alınması ve ticaret burjuvazisinin gelişmesi neticesinde gerçekleşebilmişti. Burjuva sınıfının azamet kazanmasıyla birlikte manastırlar zanaat ustaları için güvenlik, çalışma ve bilgi merkezi olmaktan uzaklaştı ve bu görev burjuvazinin hakim olduğu kentlere devrildi.⁵ Lucien Febvre’e göre 12. yüzyılda ticari hayat serbest ve

1 *Longman Dictionary of Contemporary English*, “Freemason”, B. 15, 1992, Basım yeri mevcut değil, s. 412.

2 Operatif Masonluk, Avrupa’da 18. yüzyıl ortalarına kadar varlığını sürdürmüş olan geleneksel inşaatçılık mesleği ve bu mesleğe sahip olanların kurduğu örgütlerdir. Murat Özgen Ayfer, *Mason Sözlüğü*, s. 512.

3 Paul Naudon, *Tarihte ve Günümüzde Masonluk*, B. 2, Varlık Yayınları, İstanbul, 1978, s. 27.

4 Marc Bloch, pek çok kişinin feodal beyin tasarrufu ve kılıç altında yaşamaktansa “piskopos asası” altında yaşamayı daha arzulanabilir bir seçim olarak gördüğünü ve Kilise kurumlarına özgü kalcılığın ve bu kurumlara duyulan saygının onları aranan koruyucular haline getirdiğini belirtmiştir. Marc Bloch, *Feodal Toplum*, B. 4, çev. Melek Fırat, İslık yayınları, İstanbul, 2019, s. 525-526.

5 P. Naudon, *Tarihte...*, s. 28-30.

kazançlıydı. Bu bakımdan burjuva sınıfı ciddi ölçüde kâr etmeye başlamıştı. 13. ve 14. yüzyıldan itibaren gezgin ticaret özgürce genişlemiş ve usulca tekelleşmeye başlayan kent ticaretine angaje olmuştu. İşte bu dönemde görünür olan burjuva sınıfı 12. yüzyılın “gilde” ve “hanse” gibi zanaat birliklerine mensup girişimcilerinin ardılları olarak ortaya çıktı.⁶ Operatif Masonluk örgütlenmesiyle bu gelişmelerden doğrudan etkilenmiş ve burjuvazinin belirleyici olmaya başladığı toplumsal üst-yapı ortamında bir kez daha dönüştürme yaşamıştır. 14. yüzyıl itibarıyla bu oluşumlar İngiltere’de ve Almanya’da “kardeşlik” şeklinde isimler almaya ve egemen otoritelerden bağımsız “kapalı” bir yapı oluşturmaya başlamıştır.⁷ Buralarda bir yandan zanaatkârların hakları gibi hususlarda çalışmalar yürütülüyor; diğer yandan da tarikat benzeri dinsel çalışmalar yapıyordu.⁸ Takip eden süreçte zanaatkâr olmayan kişiler de bu örgütlenmelerin bünyesine “kabul edilmiş” üyeler olarak katılmaya başladı.⁹ Tam bu esnada Kilise ve Aristokrasiye, yani siyasi boyutta halen devrin egemenleri olarak görülen toplumsal unsurlara karşı verilen mücadelenin öncüsü burjuva sınıfı açısından Operatif Mason localarına zanaatkâr olmayan kimselerin alınması önemli bir seçenek doğurmuştu. Sanayi burjuvazisinin ve modern kapitalizmin dizginlenemediği 18. yüzyıla gelindiğinde Londra’daki “Saint Paul Locası”nın 1703 yılında aldığı yapı locaları imtiyazlarının yalnız inşaat işçilerine mahsus olmayacağı ve her sınıftan üyelere söz konusu imtiyazların tanınacağı yollu kararı bu seçeneği daha da pekiştirdi.¹⁰ Mason locaları üye alma yönünde esneyince burjuvazi siyasi düzeni değiştirebilecek “kapalı” bir örgütlenme yapısına erişim imkanına sahip oldu. Bu noktadan hareketle ilk Spekülatif Mason¹¹ Locasının 24 Haziran 1717’de kapitalizmin merkezi konumuna gelen Londra’da açılmasının söz konusu gelişmelerin doğal neticesi olduğu rahatlıkla söylenebilir.¹² Bu tarihten 1816 yılına değin spekülatif locaların tüm Avrupa’ya hatta dünyaya yayıldığı görülmektedir.¹³ Anlaşılan, Londra

6 Lucien Febvre, *Uygurluk, Kapitalizm ve Kapitalistler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995, s. 78, 81.

7 P. Naudon, *Tarihte...*, s. 33.

8 Anke Neugebauer, “Die Bruderschaft der Wittenberger Steinmetze und Maurer und Ordnung von 1497”, *Das ernestinische Wittenberg: Residenz und Stadt*, Wittenberg-Forschungen 5, Petersburg, 2020, s. 163.

9 Mithat Gürata, *Masonluk*, Savaş Matbaacılık A. Ş., İstanbul, 1987, s. 24.

10 L. Febvre, *Uygurluk, Kapitalizm...*, s. 83.

11 Spekülatif Masonluk, 18. yüzyılda ortaya çıkan sosyal, bilimsel, kültürel ve ezoterik çalışmalar yapan modern masonluk anlayışıdır. Bu dönemde artık mason localarına üye alınanların duvarcı ustası ya da inşaatçılık mesleği ile iştiğal etmesine gerekmiyordu. Murat Özgen Ayfer, *Mason Sözlüğü*, s. 637 vd.

12 18 ve 19. yüzyıllarda kapitalizmin merkezinin Londra’ya kayması tezi ünlü tarihçi Fernand Braudel’e aittir. Fernand Braudel, *Kapitalizmin Kısa Tarihi*, B. 4, Say Yayınları, İstanbul, 2017, çev. İsmail Yerguz, s. 81; John Dickie, *Hür Masonlar Modern Dünyayı Nasıl Şekillendirdi?*, çev. Mehmet Şengöçmen, Kronik Kitap, İstanbul, 2023, s. 72 vd.

13 Robert Ingham, *History of Freemasonry*, vol. 4, The Masonic History Company, New York, 1927, s. 1091; R. I. Clegg, *History...*, Vol. 5, s. 1518; R. I. Clegg, *History...*, vol. 7, s. 2166, 2179, 2239, 2241, 2242, 2255, 2257, 2261, 2262, 2265, 2268 vd., 2272 vd., 2291.

merkezli kapitalist sistemin üzerinde oturan ve dünya ekonomisini domine eden burjuva sınıfı Spekülatif Locaları da aynı merkezden örgütlenme ve tüm dünyaya yayma stratejisini benimsemiştir. Rober I. Clegg'in belirttiği gibi dünyadaki tüm büyük localar, Fransız Locası hariç doğrudan veya dolaylı olarak Londra Büyük Mason Locası'ndan neşet etmiştir.¹⁴ Londra Masonluğu kurulduktan sonra tüm mason localarında İngiliz obediyanına¹⁵ bağlı olmak üzere uygulanan "Anglosakson Masonluğu" anlayışı yayılmıştır.¹⁶

24 Aralık 1772 tarihinde alternatif olarak Fransız Locası bağlı olduğu İskoç Masonluğu anlayışından bağımsızlaşmış ve kendi masonluk anlayışını diğer ülkelere ihraç etmeye başlamıştır.¹⁷ "Fransız Masonluğu" pek çok yaklaşımı ile Anglosakson Masonluğu'ndan ayrılmaktaydı. Bunlardan en önemlisi Anglosakson Masonluk anlayışının geleneklerine sıkı sıkıya bağlı ve "teist"¹⁸ bir yaklaşımı benimsemiş olmasına rağmen Fransız Masonluğu "laik" ve ağırlıklı olarak "ateist" bir yapıyı ihtiva etmesiydi. Ayrıca, Anglosakson Masonluğunun katı merkezizetçi anlayışına nazaran Fransız Masonluğu tüm obediyanların özgür ve bağımsız olduğunu savunan "liberal" bir anlayışa sahipti. Bu nedenle Fransız Masonluğuna kadınlar kabul edilirken Anglosakson Masonluğu kadınların üye olmasını yasaklamıştı. İki masonluk anlayışı arasındaki en belirgin ayırıcı özellik ise Anglosakson Masonluğunda localar Büyük Loca (Grand Lodge) adı verilen bir obediyan çatısı altında toplanırken, Fransız Masonluğunda locaların Büyük Doğu/Maşrık (Grand Orient) ismi ve hakimiyeti altında organize olmasıydı.

14 R. I. Clegg, *History...*, Vol. 4, s. 1177.

15 Obediyans: Mason Localarının bir araya gelmeleriyle oluşan ve kendisine bağlanan localar üzerinde yönetici egemenlik kuran bağımsız federatif örgüt. Murat Özgen Ayfer, *Mason Sözlüğü*, Büyük Mason Mahfili, Basım yeri mevcut değil, s. 502.

16 M. A. Özgen, *Masonluk Sözlüğü*, s. 320.

17 R. I. Clegg, *History...*, Vol. 4, s. 1291.

18 Anglosakson Masonluğu teist nitelikli bir Tanrı inancını masonluğun kaçınılmaz koşulu olarak benimsemiştir. Anglosakson Masonluk anlayışı Tanrı'yı yalnızca ilk neden olarak benimseyen ve vahyi kabul etmeyen "deist" anlayışı reddeder ve "teist" nitelikli Tanrı inancını benimser. Büyük Üstat Enver Necdet Egeran teizmeden masonların ne anladığını şu şekilde açıklamıştır: "...Bize göre Teizm, fikri mihverini (eksenini) Allah üzerinde temerküz ettirir (toplar). Fakat Teizmin Allah'ı uzak bir yerde duran süpernatürel (doğüstü) bir maddi varlık değil, tabiat içinde ve insan içinde tezahür eden manevi bir varlıktır." Yani Egeran'ın anlattığı Tanrı anlayışı Spinoza'nın panenteist her şeyin içinde varolan cevher anlamındaki tanrıdır. Bkz.: Murat Özgen Ayfer, *Mason Sözlüğü*, s. 151, 168 vd., 685; Enver Necdet Egeran, *Gerçek Yüziyle Masonluk*, HKEMBL İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2015, s. 139; Musa Kazım Arıcan, "Panteizm ve Panenteizm Tartışmaları Arasında Spinoza", *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, V. 3, I. 1, s. 17-32. Murat Özgen Ayfer, her masonun farklı inanca sahip olma özgürlüğü olduğunu belirtmekte, ancak "Tutucu/Dogmatik Masonluk" dediği Anglosakson Masonluğunun din konusunda hassas olduğunu ve bazı dogmalara sahip olduğunu belirtmektedir. Bkz.: Murat Özgen Ayfer, *Masonluk Nedir ve Nasıldır?* B. 4, Pentagram Yayınları, Ankara, 2002, s. 327-328. Büyük Üstatlardan Nafiz Ekemen'in çevirdiği ve A.B.D Masonlarının dergisi "New Age"de yayımlanan Spinoza'nın Tanrı fikrinin masonlukla uyumlu olduğunu izah eden makale için bkz.: H. Geffen, "Spinoza ve Masonluk", *Türk Mason Dergisi*, çev. Nafiz Zeki Ekemen, Ekim 1955, Yıl 5, Sayı 20, s. 1062-1064.

Bu farklılıklar neticesinde dünyada 18. yüzyıldan itibaren iki masonluk anlayışının ortaya çıktığı ve yayıldığı tespit edilmektedir. Günümüzde, artık Anglosakson Masonluğunun dünyada genel kabul görmüş ve yaygın bir masonluk olduğu, bununla birlikte Fransız Masonluğunun da ciddi bir etkiye sahip olarak Anglosakson Masonluğunun alternatifini oluşturduğu söylenebilir.¹⁹ Farklı ülkelerin masonlukları bu iki masonluk anlayışına bağlanarak kurulmakta ve çalışmalarını sürdürmektedir. Özellikle Anglosakson Masonluğu ABD ve Kıta Avrupası başta olmak üzere dünya çapında hakim ve yaygın bir etkiye sahiptir. Bu masonluk 1929 yılında yayımladığı “Tanınma Koşulları”na uymayan hiçbir yapıyı masonik bir oluşum olarak kabul etmemekte ve resmi ilişki kurmayı reddetmektedir. Bu nedenle Anglosakson Masonluk sistemine katılmak isteyen tüm masonik oluşumlar düzenli sayılabilmek için söz konusu ilkelere eksiksiz uymakla yükümlüdür.²⁰ Türkiye gibi bazı ülkelerde ise bahse konu iki masonluk anlayışının aynı anda mevcut bulunabildiği ve iki ayrı masonluk modelinin ülke masonluğunun farklı kesimlerine hakim olduğu da görülmektedir.

1. Osmanlı Döneminden Cumhuriyet’e Türkiye’de Masonluk

Masonluk Osmanlı topraklarına Avrupa ve Dünyadaki yayılışına paralel biçimde 18. yüzyılda yabancı obediyanlar aracılığıyla girmiştir.²¹ Bu yıllarda Osmanlı masonları arasında özellikle Fransız Masonluğunun etkisi hakimdir. Aynı dönem bilindiği üzere Osmanlı toprak düzeninin bozulduğu, kapitalist üretim ilişkilerinin Osmanlı’da egemen olmaya başladığı ve Osmanlı Devleti’nin Avrupa siyasi sistemine katıldığı bir dönemdir.²² Nasıl ki Spekülatif Masonluk tüm dünyadaki etkinliğini ve yaygınlığını burjuvazinin masonluğa girişinden sonra artırırsa Osmanlı’da da kapitalist üretim ilişkilerinin Osmanlı iktisadi hayatında görünür olduğu ve dünya kapitalistlerinin belirleyici aktör olarak Osmanlı ekonomisine etki etmeye başladığı dönemde yaygınlık kazanmıştır. Böylelikle, Avrupa merkezli kapitalizmin ve masonluğun merkezden periferiye yayıldığı ve Osmanlı Devleti’nin bu periferi de bulunması sebebiyle söz konusu yayılımın

19 Murat Özgen Ayfer, *Mason Sözlüğü*, s. 236.

20 Murat Özgen Ayfer, *Mason Sözlüğü*, s. 53.

21 Paul Dumont, *Grand Orient de France arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu XIX. Yüzyıl Ortası ile Birinci Dünya Savaşına Yakın Dönemde İstanbul’da Fransız Obediyansına Bağlı Mason Locaları XX. Yüzyıl Başlarında Selanik’teki Fransız Obediyansına Bağlı Fran Masonluk*, çev. Rifat İnsel, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1985, s. 3; İlhami Soysal, *Dünyada ve Türkiye’de Masonluk ve Masonlar*, B. 5, Derin Yayınları, İstanbul 2004, s. 218 vd.; Kemalettin Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye’deki Masonluk Tarihi*, (Yayınevi belli değil), İstanbul, 1958, s. 18. Hatta Robert Ingham Clegg 1738 yılında İzmir ve Halep’te loca çalışmaları olduğunu iddia etmektedir. R. I. Clegg, *History...*, vol. 7, s. 2270.

22 Ahmet Emre Biber, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Sistemine Eklemlenme Süreci ve Azgelişmişliğin Evrimi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6/1, 2009, s. 29-31; Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*, B. 23, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022, s. 40; Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi -I-*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2021, s. 226, 232;

doğrudan hedefi olduğu iddiası rahatlıkla söylenebilir. Bu yayılım Üçüncü Ahmet devrine denk gelmektedir. Mason kaynaklarının neredeyse tümünün ittifak ettiği üzere İstanbul'daki ilk mason locası Fransız Obediyanına bağlı olarak Galata'da Perşembe Pazarı'nda Arap Camii civarında açılmıştır. Söz konusu locanın Galata çevresinde bulunan Levantenler, yani Osmanlı liman kentlerinde yaşayan ve çoğunlukla ticaretle uğraşan Avrupalılar tarafından idare edildiği iddia edilmektedir.²³ Bu iddia Osmanlı'ya kapitalizmin ve burjuvazinin girişiyle masonluğun girişinin paralel ilerlediği tezini destekleyen bir veridir. Ancak bazı masonik çalışmalarda geçmesi dışında Kırım Harbi'ne kadar kurulduğu söylenen localar hakkında herhangi bir vesika bulunmamaktadır. Bununla beraber Clegg'in belirttiğine göre 18. yüzyılda İzmir ve Halep'te mason locaları faal durumdadır. Güngör Öcal da bu bilgiyi doğrulamakta ve İskoçya Büyük Locası'ndan aldığı beratla 1748 yılında Halep'te kurulan locayı²⁴ Osmanlı topraklarında uygun bir kuruluş belgesine sahip ilk mason locası olarak kaydetmektedir.²⁵ Bu verilerden söz konusu dönemde İzmir ve Halep'te masonik faaliyetlerin başladığı anlaşılmaktadır. Bundan sonraki süreçte de yeni localar açılmaya devam etmiştir.²⁶

Ancak Osmanlı'da masonluk esas olarak Kırım Harbi ile birlikte yayılım göstermiştir.²⁷ Hatta 1861 yılında Osmanlı ve tevabii topraklardaki locaları kapsamak üzere Şûrâ'yı Âlî-i Osmanî dahi kurulmuştur.²⁸ Tarihçi Paul Dumond bu görüşü desteklemiş ve Kırım Harbi sonucunda Osmanlı topraklarına göç eden Avrupalıların gelişinden sonra Osmanlı'daki mason localarında ciddi bir artış gözlemlendiğini ileri sürmüştür. Dumond'a göre Tanzimat Devri koşulları da söz konusu artışta önemli bir etkiye sahiptir.²⁹ Gerçekten de Tanzimat Reformları ve devri, eğer yabancı sermaye çevreleri tarafından Osmanlı'ya yayılmaya başlayan kapitalist üretim ilişkilerinin üstyapı reformlarına yansımaları şeklinde ele alınırsa, kendi üstyapı kurumlarını Osmanlı'ya transfer etme amacı güden Batı merkezli burjuvazinin 18. yüzyıldan itibaren etkisi altına aldığı

23 Kemalettin Apak, *Ana Çizgileriyle Türkiye'deki Masonluk Tarihi*, Türkiye Mason Locası, İstanbul, 1958, s. 18. Levanten tanımı ve kapitalist ticaret ilişkisi için bakınız Raziye Oban Çakıcıoğlu, "Levanten kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 22, s. 340, 343

24 Bahse konu loca "Union Lodge from Drummond Kilwinning from Greenock"dur.

25 R. I. Clegg, *History...*, Vol. 7, s. 2270; Güngör Öcal, *Türk Masonluğu*, B. 2, HKMBL İktisadi İşletmesi, Ankara, 2015, s. 25 vd.

26 Celil Layiktez, "İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile İlgili Dokümanlar", Mimar Sinan, Sayı 71 (1989), s. 18; Thierry Zarcone, *İslam'da Sır ve Gizli Cemiyetler*, çev. Ali Berktaş, İstanbul, 2005, 15; Abdurrahman Erginsoy, *Türkiye'de Masonluğun Doğuşu ve Gelişmesi*, B. 3, Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası [HKEMBL] İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2015, s. 6; K. Apak, *Ana Çizgileriyle...*, s. 20; G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s. 29-30.

27 Celil Layiktez, *Türkiye'de Masonluk Tarihi Başlangıç 1721-1956*, C. 1, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1999, s. 17.

28 G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s. 38.

29 Paul Dumont, *Osmanlıcılık, Ulusçuluk ve Masonluk*, B. 3, çev. Ali Berktaş, İstanbul, 2014, s. 13, 52.

spekülatif mason locaları kanalıyla Avrupa’da gerçekleştirdiği dönüşüme benzer bir dönüşümü Osmanlı’da da hayata geçirmeye çalıştığı ve bunu Atatürk’ün deyimiyle *ecnebi sermayesinin memlekette müstesna bir mevkie malik olduğu ve ilmî manasıyla devlet ve hükümetin ecnebi sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmadığı*³⁰ Tanzimat Devri koşullarından istifadeyle pratiğe dönüştürdüğü iddiası mantıklı bir zemine oturacaktır. Kaldı ki söz konusu devirde Osmanlı’da açılan locaların sayısal olarak ulaştığı seviyeye bakıldığında bu iddianın doğruluğu çok daha iyi anlaşılacaktır.³¹

Görüldüğü üzere Tanzimat Devri ve Kırım Harbi Osmanlı topraklarında açılan mason localarının artması ve yaygınlaşması için bir milat olmuştur. Bunun en belirgin nedeni ise Osmanlı Devleti’ni büyük bir iktisadî bunalıma düşürecek dış borçlanma sarmalını ilk olarak Kırım Harbi’nin zorunlu kılmasıydı.³² Dolayısıyla, Kırım Harbi’nin Osmanlı’daki mason localarının artışına etkisi bu borçlanmaların Osmanlı’nın kapitalist üretim ilişkilerine ve emperyalist sisteme geri dönülmez biçimde eklenmesini sağlamasındandır. Söz konusu borçlanmalar neticesinde Batı merkezli ticaret ve sanayi burjuvazisi Osmanlı’nın iktisadî düzenini kendi lehine dönüştürmüş ve spekülatif mason localarına üye yaptığı Batılılaşma yanlısı Osmanlı bürokratları aracılığıyla Osmanlı’nın üstyapı kurumlarını kapitalist sisteme entegre etme imkanına sahip olmuştur.³³

Osmanlı bürokratlarının buradaki tarihsel rolü Tanzimat, Meşrutiyet ve modernleşme gibi üstyapı dönüşümlerinin Osmanlı iktisadi yapısının koşulları gereği burjuva sınıfı öncülüğünde kendiliğinden gelişen bir süreç olarak değil, Batı burjuvazisinin müdahalesiyle yukarıdan aşağı merkezizetçi bir yöntemle hayata geçirilmesinden kaynaklıydı.³⁴ Bu nedenle bahse konu dönüşümlerin hayata geçirilmesinde öncülük görevi üstlenen Osmanlı bürokratlarının çoğu mason locası üyesiydi. Nasıl ki kapitalist

30 *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C. II, B. 5, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s. 113.

31 Kırım Harbi sonrasında İstanbul, İzmir, İskenderiye ve Kahire’de İngiliz Masonluğuna bağlı 16, Fransız Masonluğuna bağlı 6, İtalyan Masonluğuna bağlı 6 ve Osmanlı tebaası Türkler ile Ermenilerin kendi dillerinde çalışma yapmaları için İstanbul, Manisa ve Selanik’te 4 olmak üzere toplamda 32 loca açılmıştır. G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s. 55-62.

32 Biltekin Özdemir, *Osmanlı Devleti Dış Borçları*, B. 2, T. C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2010, s. 49-50.

33 İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, B. 3, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2002, s. 14. Bazı tarihçiler bu olguları “komplo” eleştirisine indirgeyerek kapitalizm-masonluk, emperyalizm-masonluk ve burjuvazi-masonluk ilişkilerini yok saymaya çalışsa da Batı’daki burjuva devrimlerinin ve keza Osmanlı’daki meşrutizetçi dönüşümün öncülerinin mason oldukları gerçeği değişmemektedir. İlber Ortaylı, “Masonluk Üzerine”, *Hürriyet*, 4 Ağustos 2024, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/masonluk-uzerine-42498670>.

34 Murat Belge, “Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 260-265; Enver Emre Öcal, “Batılılaşma ve Türk Modernleşmesi”, *100 Yıllık Cumhuriyet Türk Modernleşmesi*, Ed. Zeynep Banu Dalaman, Enver Emre Öcal, Suat Dönmez, Gökhan Ak, İstanbul Topkapı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2023, s. 81.

üretim ilişkileri Osmanlı'nın kendi tarihsel gelişiminin doğal bir ürünü olarak ortaya çıkmamış ve merkezi Londra'ya kayan kapitalist burjuvazinin³⁵ etkisiyle filizlenmeye başlamışsa, Osmanlı masonluğu da aynı etkinin sonucunda ortaya çıkmıştı. Bundan dolayı Osmanlı'da açılan ilk mason locaları yabancı obediyanlara bağlı olarak kurulmuş, çoğunlukla yabancı üyelerden ve Batılılaşma yanlısı Osmanlı bürokratlarından oluşmuştur. Böylelikle, Batı burjuvazisi Osmanlı'daki mevcut düzene yönelik muhalefeti gizli faaliyet çerçevesinde örgütlemiş ve ihtiyaç duyduğu dönüşümlerin hayata geçirilmesini rahatlıkla sağlamıştır.³⁶ Aynen 18. yüzyılda Avrupa'da Monarşiye ve Kilise'ye karşı vermiş olduğu savaşında gerçekleştirmiş olduğu gibi.

Tam da bu sebeplerle Abdülaziz yönetimini devirmek için harekete geçen Birinci Meşrutiyet taraftarı bürokratların Padişah adayı Beşinci Murad,³⁷ onunla birlikte hareket eden Ali Şefkati ve Ali Suavi³⁸ Beyler, Birinci Meşrutiyet'in öncü simalarından Mithat Paşa, Süleyman Paşa ile Şehzade Nurettin ve Şehzade Kemalettin Efendiler mason locası üyesiydi.³⁹ Birinci Meşrutiyet sonrası ortaya çıkan "Yeni Osmanlı" anlayışa sahip Namık Kemal,⁴⁰ Şinasi ve Ziya Paşa da masondu.⁴¹ Söz konusu durum Tanzimat Devri için de geçerliydi. Tanzimat'ın meşhur paşaları Âli ve Fuat Paşalar ile Mustafa Reşit Paşa'nın mason oldukları çeşitli eserlerde vurgulanmaktadır. Abdülaziz'in yaveri Rauf Bey, Başmabeyinci Cemil Bey, İbrahim Edhem Paşa, Mustafa Fazıl Paşa ve maiyeti de

35 Kapitalizmin merkez değiştirmesi tezi için F. Braudel, *Kapitalizmin...*, s. 81.

36 "Unutmamak gerekir ki 19. yüzyılda masonluk, gizli bir cemiyet olmakla beraber aslında esas itibariyle liberal siyasi muhalefetin kendini ifade etmesi ve örgütlenmesine imkan veren bir ortam olarak görülmelidir." Ethem Eldem, *V. Murad'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları*, C. 1, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2019, s. 18.

37 E. Eldem, *V. Murad'ın...*, C. 1, s. 18.

38 Ali Suavi'nin masonluğu hakkında bkz.: Eralp Polat, "Namık Kemal K. (Kardeş) Vatan Şairi ve Gazeteci (1840-1888)", *Mimar Sinan*, No: 134, 2004, s. 56, 57; Mete Tunçay, "Jön Türkler, Farmasonlar ve Yahudiler Üstüne". *Birikim*, Sayı 45, 1978, s. 53; Tarih Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, B. 2, C. 1, Hüriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 381. Sina Akşin, Abdülaziz'e yönelik Ali Suavi'nin başını çektiği komplo girişimlerinin Cleanthi Scalieri önderliğindeki masonlar tarafından yapıldığını belirtmektedir. Bernard Lewis de "Modern Türkiye'nin Doğuşu" isimli eserinde bu tespitleri doğrulayıcı iddialar ortaya koymuştur. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 9. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2023, s. 47; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 13. Baskı, çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2022, s. 239-242 vd.

39 M. Tunçay, *Jön Türkler...*, s. 53; Edhem Eldem, Geç Osmanlı Döneminde Masonluk ve Siyaset Üzerine İzlenimler. *Toplumsal Tarih*, C. 6, S. 33, 1996, s. 19; M. Şükrü Hanioglu, *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İletişim Yayınları. İstanbul, 1985, s. 77; Constantin Svolopoulos, "L'initiation de Mourad V A La Franc-Maçonnerie Par Cl. Scalieri: Aux Origines du Mouvement Liberal en Turquie", *Balkan Studies*, Ed. K. Mitsakis, Vol. 21, Issue 2, 1980, s. 442.

40 E. Eldem, *V. Murad'ın...*, C. 1, s. 19.

41 Nurullah Çetin, "Ziya Paşa", *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı*, Ed. İsmail Parlatur, Akçağ Yayınları, s. 137; Can Kapyalı, "Yeni Osmanlılar ve Masonlar", *Mimar Sinan*, No: 122, 2001, s. 79.

mason localarına kayıtlıydı. ⁴² Bununla birlikte İkinci Meşrutiyet hareketinin öncü kadrolarının da mason oldukları bilinmektedir.

Zaten işin en başında İttihat ve Terakki masonluk benzeri “Carbonari” tipi bir teşkilatlanma modeliyle kurulmuştur.⁴³ İttihat ve Terakki’nin nüvesini oluşturan İbrahim Temo⁴⁴, İshak Sukuti, Çerkes Mehmet ve Abdullah Cevdet başta olmak üzere Meşrutiyet yanlısı gençlerden müteşekkil kadro ondalık sayılara ayrılmış hücre tipi örgütlenme tarzıyla masonik Carbonari etkisini açıkça belli etmektedir.⁴⁵ İttihat ve Terakki’yle birleşen Osmanlı Hürriyet Cemiyeti üyelerinin kahir ekseriyeti bu etkiyi daha ileri taşımış ve doğrudan masonluğa intisap etmiştir. Anayasanın tekrar yürürlüğe konulması ve Meclis’in açılması adına⁴⁶ 1908 yılında İkinci Abdülhamit’e karşı ayaklanan İttihatçılar bu nedenle “çoğunluk” itibariyle masonlardan oluşmaktaydı.⁴⁷ Söz konusu dönemde İttihatçılar arasında masonluk o derece yaygındı ki siyasi otoritelerini tesis ettikleri 1909-1918 yılları arasındaki iktidar dönemi masonlar tarafından “Mason Devlet” olarak anılmaktadır.⁴⁸ Hatta bu süreçte milliyetçilik fikirlerinden etkilenen Osmanlı masonluğu kendi Yüksek Şurasını ve Büyük Locasını kurmuştur. Böylece Eski ve Kabul Edilmiş Skoç Ritinin Osmanlı ve tevatübî ülkelerde en yüksek ve hakim kudreti olan Şurayı Âlî-i Osmanî, 1861 yılındaki kuruluşun sonra “Türkiye Yüksek Şurası” ismiyle fiilen

42 Fuat Paşa’nın masonluğu hakkında bkz.: Hüseyin Çelik, *Ali Suavi Hayatı ve Eserleri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991, s. 6. Âli Paşa için bkz.: T. Z. Tunaya, *Türkiye’de Siyasal...*, C. 1, s. 381; Roderick H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856-1876*, C. 1, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 109; Roderick H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856-1876*, C. 2, Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 203.

43 Angelo, Iacovella, *Gönye ve Hilal İttihat-Terakki ve Masonluk*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 33.

44 İbrahim Temo, 29 Mart 1909 tarihinde Muhibban-ı Hürriyet Locasına kurucu üye olarak 7 Matrikül numarasıyla katılmıştır. Sahir Erman ve Suha Umur, “Ünlü Masonlar”, *Mimar Sinan*, Sayı: 30, 1970, s. 77.

45 Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve İttihât Terakki “1908 İhtilâlinin Hazırlık Dönemi”*, çev. Hacasan Yüncü, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 27.

46 Söz konusu gelişmeler için bkz.: Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, B. 19, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 160 vd.

47 Bunlar arasında Mehmet Talat (Paşa), Cemal Paşa, Rahmi Bey (Meşhur İzmir Valisi), Mithat Şükrü (Bleda), İsmail Hakkı Canbolat, Maliye Nazırı Mehmet Cavit Bey, Emanuel Karasu ve Manyasizade Refik Bey gibi mühim isimler bulunmaktaydı. İttihat Terakki’nin triumvirası Enver-Talat-Cemal Paşalar arasında Enver Paşa’nın masonluğuyla ilgili herhangi bir belge veya iddia mevcut değildir. Ancak, Talat ve Cemal Paşalar masondur. Talat Paşa, İtalya Büyük Locası’na bağlı Macedonia Risorta Locası’nda 15209 matrikül numarasıyla 06.12.1903 tarihinde tekeris (Masonluğa kabul) edilmiştir. Masonluğun en üst derecesi olan 33. dereceye yükseldikten sonra 1909 yılında kurulan Osmanlı Maşriki-Azami’nin Üstadı Azami olmuştur. A. Iacovella, *Gönye...*, s. 39-43; Haz. Yavuz Selim Ağaoğlu, *Masonluk Tarihimizde 1920-1924 Dâimi Hey’et-i Muazzama Zabıtları*, C. 1, HKEBML İktisadi İşletmesi, İstanbul 2023, s. 30, 32; Haz. Yavuz Selim Ağaoğlu, *Osmanlı Masonluğu 1917-1920 Dâimi Hey’et-i Muazzama Zabıtları*, HKEBML İktisadi İşletmesi, İstanbul 2018, s. 55; E. E. Öcal, *Türkiye’de...*, s. 84 vd.

48 HKEBML, *Türk Masonluğu’nun 95. Yılı*, İstanbul 2004, s. 15.

uykudan uyandırılmıştır.⁴⁹ Ancak, dönemin Osmanlı masonluğu sadece İttihatçı kadrolardan ibaret değildir. Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı'nın aleyhine neticelenmesi ve Anadolu'da başlayan işgaller ile birlikte Osmanlı masonluğu faaliyetlerine bu defa İttihatçıların muhalifi olan İtilafçı kadrolarla devam etmiştir. Böylece, 24 Ocak 1919 tarihinde Büyük Üstatlığa İtilafçıların öncülerinden Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Bey seçilmiştir.⁵⁰

İttihatçılar tasfiye edildikten sonra Mondros Mütarekesi ile birlikte açılan yeni dönemde emperyalizmin merkezi konumundaki İngiltere'nin Yüksek Komiserliği tehcir sürecini bir sözde soykırım suçlamasına dönüştürme ve İttihatçıları “Ermeni kırımı” yapma iddiasıyla yargı önüne çıkarma stratejisini hayata geçirmiştir.⁵¹ Bunun neticesinde işgalci kuvvetlerden destek alan Damat Ferit Paşa hükümetinin ve İtilafçıların desteğiyle İttihatçıların öncü isimleri savaş suçlusuz olarak Divan-ı Harb-i Örfi’de yargı önüne çıkarılmış ve Malta Adası’na sürgüne gönderilmiştir.⁵² Bu isimler arasında pek çok mason bulunduğu halde Rıza Tevfik Bey’in Üstad-ı Azamlığı döneminde Osmanlı Masonluğu işgal kuvvetlerinden yana tavır almıştır.⁵³ Hatta söz konusu dönemde Osmanlı masonları emperyalistlerin sözde soykırım iddiaları ile muvafık bir yaklaşım içine girmiş ve “anamlı” bir tarih olan 24 Nisan 1919’da Talat Paşa dahil bazı ittihatçı masonların tard edilmesine karar vermiştir.⁵⁴

Rıza Tevfik Bey’den sonra Büyük Üstatlığa Fuat Hulusi (Demirelli) Bey seçilmiştir. Bu dönem Milli Mücadele günlerine denk geldiği için Osmanlı Masonluğu tasfiye havasına girmiştir. Fuat Bey’den sonra Prof. Dr. Besim Ömer (Akalin) Büyük Üstatlık makamına geçmiştir. Onun Büyük Üstatlığı Ankara’nın güçlendiği döneme denk geldiğinden Osmanlı Masonlarında Ankara Hükümeti’nin ideolojisine ve siyasi pratiğine yönelik bir

49 33. Dereceye yükseltelenler: Mithat Şükrü (Bleda), Mehmet Talat (Paşa), Mehmet Cavit (Maliyeci Cavit), Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Mehmet Arif Bey, Nessim Mazelyah Efendi, Mahmut Galip Bey, Osman Adil Bey, Galip Paşa (Pasiner), Mişel Noradunkyan Efendi, David J. Kohen, Adil Bey, Fuat Hulusi (Demirelli), Sarim Kibar, Asım Bey. İ. Soysal, *Dünyada ve...*, s. 244, 246; A. Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun...*, s. 30-32. G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s. 74. Eric Anduze, *Osmanlı Türkiye’inde Masonluk, 1908-1924*, çev. Can Kapyalı, Sokak Kedisi, İstanbul, 2012, s. 176 vd.

50 Y. S. Ağaoğlu, *Osmanlı...*, s. 25; Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990, s. 48. Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın tarihsel süreci, İttihat-Terakki karşıtlığı ve Rıza Tevfik’in muhalif fikirleri için Ali Birinci’nin çalışmasına bakılabilir.

51 Toktamış, Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, B. 6, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 87; Azmi Süslü, “Tehcir Olayındaki Gerçekler”, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 1, s. 271, 277; Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, B. 2, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 82.

52 Rıdvan Akın, “İttihat ve Terakki Hükümetleri’nin Divan-ı Harb-i Örfi’de Yargılanması ve Malta Sürgünleri (1918-1921)”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. I, 2014/1, s. 59, 77-78; B. Şimşir, *Malta...*, s. 80.

53 Orhan Koloğlu, *Cumhuriyet Dönemi Masonlar*, Pozitif Yayınları, Yayın yeri mevcut değil, 2004, s. 31-33.

54 Haz. Y. S. Ağaoğlu, *Osmanlı...*, s. 63, 65.

yakınlaşma başlamıştır.⁵⁵ Bunun sonucu olarak 1 Mayıs 1921 tarihinde “Osmanlı Maşrik-ı Azamı” ifadesi “Türkiye Maşrik-ı Azamı” şeklinde değişikliğe uğramıştır. İzmir’in kurtuluşuna müteakip 14 Eylül 1922 tarihli celsede Türkiye masonları adına Mustafa Kemal Atatürk’e tebrik mesajı gönderilmesine karar verilmiştir.⁵⁶ 1923 yılındaysa Talat ve Cemal Paşalarla Mithat Şükrü Bey’in tard kararı iptal edilmiştir.⁵⁷ Bu yeni dönemde Osmanlı Masonları Cumhuriyet devrinin ruhuyla örtüşmeye çalışan farklı bir Türkiye masonluğu anlayışına evrilmiştir.

2. Cumhuriyet’in Kuruluş Yıllarından Fesih Sürecine Türkiye’de Masonluğun Geçirdiği Süreçler

Türkiye Masonluğu artık Cumhuriyet devrine ayak uydurma ve yeni koşullar içinde varlığını idame ettirme yoluna girmişti. İktidarda yeni bir hakim kuvvet mevcuttu ve bu kuvvetin başat hedefi ülkedeki tüm kurum, yapı ve kişileri “milliyetçilik” ideolojisi altında birleştirmekti. Cumhuriyet’in kuruluşu da aynen Türk modernleşmesindeki gibi öncü rol üstlenecek toplumsal bir sınıfın (Burjuva) olmayışı nedeniyle yukarıdan aşağı merkezîyetçi bir modelle gerçekleşmek durumundaydı.⁵⁸ Bu nedenle başta Atatürk olmak üzere kurucu kadro Osmanlı devrinden kalma toplumsal ilişki ve kurumları tasfiye etmek ve yerine kendi ideolojisini yayacak kurumlar oluşturmak adına başta tekke ve zaviyeleri, 1931 yılında ise Türk Ocakları gibi önemli bir sivil oluşumu kapatma kararı aldı.⁵⁹ Böylece topluma yukarıdan aşağı ideoloji götüreceği ve kültürel üstyapı dönüşümünü gerçekleştirecek yegane sivil (yarı-sivil) kurum olarak Halkevleri kalacaktı.⁶⁰ Cumhuriyet’in amacı feodal yapılar aracılığıyla kuşatılmış Osmanlı bakiyesi toplumu yurttaşlık bilincine sahip bireyler olarak yeniden inşa etmek, hiç olmadı yeni nesilleri bu bilinçte eğitebilmektir. Dolayısıyla, Halkevleri gibi bilinç taşıyıcı merkezi bir örgüte ihtiyaç duyulması günün koşullarında rasyonel bir tercih olarak öne çıkmıştı. Toplumda kökleşmiş tüm kurumlar tasfiye edilirken mason localarının açık kalmasıysa mümkün görünmüyordu. Söz konusu durum kurucu kadronun masonlukla yakın olduğu intibamı

55 Haz Y. S. Ağaoğlu, *Masonluk Tarihimizde...*, C. I, s. 88, 90.

56 Mason imzası ve mührüyle Anadolu’ya mesaj göndermenin nasıl bir tepki uyandıracakını öngöremediklerinden Türkiye masonları bu mesajı Atatürk’e arz edilmek üzere kendisi de mason olan Meclis İkinci Başkanı Adnan Adıvar’a göndermeyi uygun bulmuştur. Haz. Y. S. Ağaoğlu, *Masonluk Tarihimizde...*, C. I, s. 150 vd; Haz. Y. S. Ağaoğlu, *Masonluk Tarihimizde...*, C. II, s. 852-853.

57 Haz. Y. S. Ağaoğlu, *Masonluk Tarihimizde...*, C. I, s. 32, 91.

58 Attila İlhan, *Hangi Atatürk*, B. 4, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 51.

59 Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, B. 6, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2022, 256; Engin Yetkin, *Türkiye’de Otoriteriyenizm: Parti Devleti İktidarlarının Kurulması (1908-1960)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018, s. 176.

60 E. Yetkin, *Türkiye’de Otoriteriyenizm...*, 176.

uyandırabileceği gibi ciddi bir tepkiye de neden olabilirdi. Zaten masonluğun kökü dışarda bir yapı olduğu yönünde toplumda yaygın bir kanaat mevcuttu.⁶¹ İktidar, bu kanaatin açıktan dillendirilmesine zemin hazırlasa da diğer taraftan masonluk karşıtı yayınlar yapan kimselerin bastırıldığı kitapları toplatmak suretiyle masonluk hakkında toplumda oluşabilecek yanlış algının önüne geçmeye çalışmaktan da geri durmamıştı. Arşiv vesikaları arasında bulunan bir belgede Cevat Rifat Atilhan⁶² tarafından basılan “Yahudilik ve Masonluk” kitabı zararlı yazılar taşıdığı sebebiyle Hükümet tarafından toplattırılmıştır.⁶³ Buna rağmen geleneksel dini oluşumların yasaklandığı tarihsel bir ortamda böyle bir örgütün ayakta kalması Cumhuriyet’in kurucu kadrosu tarafından istenmiyordu. Mahmut Esat Bozkurt’un 28 Ekim 1931 tarihli Anadolu Gazetesi’nde kaleme aldığı makalede özetlediği üzere *Türk Ocakları hakiki milliyetçi oldukları halde ikilik olmasın diye yerini Cumhuriyet Halk Fırkası’na bırakmış olduğu halde ve tekkelerin doğru ve isabetli biçimde kapatıldığı bir tarihsel dönemde masonluğun bir teşekkül olarak açık kalması kesinlikle kabul edilebilir bir durum olarak görülemezdi.*⁶⁴

Ancak Türkiye masonluğuna derhal müdahale edilmedi. Cumhuriyet devrinde uzunca bir müddet varlığını “açık”⁶⁵ şekilde sürdürmeye devam etti. Tabii her devirde olduğu gibi Cumhuriyet devrinde de o dönemin öncü isimleri arasında mason üyeler bulunmaktaydı. Ve yine her devirde olduğu gibi mason cemiyeti söz konusu devrin

-
- 61 Mahmut Şevket Paşa’ya suikast yapanlardan Yüzbaşı Kazım farmasonluk ve Siyonizm’in milli menfaatlere uymadığı ve yayılmaya başladığı ve İttihatçıların bu cereyanlara kapıldığı yönünde propaganda yapmak istemiş, dahası Mahmut Şevket Paşa, Cemal Bey, Azmi Bey, Nesim Rosso ve Emmanuel Karasu gibi isimlerin Siyonizme ve farmasonluğa sahip çıktıkları için öldürülmesi düşüncesini benimsemişti. Böyle bir propagandanın halk içinde karşılık bulacağıının bilinmesi o devirden beri masonluğun pek de olumlu karşılanmadığının göstergesidir. Ayrıca, masonluğun “Kökü dışarıda” bir oluşum olduğu Meclis’te yapılan bir konuşmada Mahmut Esat Bozkurt tarafından da alenen dile getirilmiştir. *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsusı (DH.KMS.)*, 63-63, 15/07/1332; Hacer Göl, “Mahmut Şevket Paşa Suikastı”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. 7, S. 1, Mart 2021, s. 343; İ. Soysal, *Dünyada ve...*, s. 319; Ergün Aybars, “Mahmut Esat Bozkurt ve Masonlar”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Tarihi*, Sayı: 4, Haziran 1994, s. 246.
- 62 Bu kanaati oluşturanların başında gelen en önemli isim Cevat Rifat Atilhan’dı. Atilhan için bkz.: Celil Bozkurt, *Eserleri ve Fikirleri ile Cevat Rifat Atilhan*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011, s. 196-204; Celil Bozkurt, “Bir Yahudi Aleyhtarının Anatomisi: Cevat Rifat Atilhan”, *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, No: 2, Yaz 2018, s. 111 vd. Atilhan’ın konuyla ilgili “Dünya Nazarında Yahudilik ve Masonluk”, “Masonluk Nedir?”, “Kendi Vesikalarına Göre Masonluk Nedir?” ve “Farmasonluk İnsanlığın Kanseri” gibi çalışmaları bulunmaktadır.
- 63 Gerçi buradaki esas maksadın masonlardan ziyade Yahudilere yönelik komplo iddialarının önüne geçmeye çalışmak olması daha rasyonel görünmektedir. Çünkü aynı dönemde Yahudilere yönelik olumsuz neşriyatları yüzünden farklı yayımlar ve kartpostallar da yasaklanmıştır. *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Kararlar Daire Başkanlığı*, 30-18-1-2, 08 Haziran 1936; *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı* 30-18-1-2, 92-94-10; BCA, 30-18-1-2, 66-53-7.
- 64 Mahmut Esat, “Farmasonluğa: Son ve Kısa Cevaplarım 4”, *Anadolu*, 28 Ekim 1931, s. 1.
- 65 Burada açıklıktan kasıt yine yalnız üyelerin katıldığı fakat umuma açık lokallerde balolar düzenlenmesi ve bunların gazetelerde yayımlanmasıdır.

ideolojisine ve siyasetine uygun şekilde konumlanma pratiğini başarıyla hayata geçirmişti. Bu bağlamda 1931 yılında çıkmaya başlayan mason üyelere mahsus “Büyük Şark” isimli mason dergisinde yayımlanan bir yazıda *Türk Masonluk teşkilatının Cumhuriyetçi esaslara istinat ettiği, laik prensiplere bağlı olduğu ve her memleketin masonluğunun o memleket hudutları dahilinde “milli” bir anlayışta olduğu, kendi milli gayelerini takip ettiği* ileri sürülmüştür.⁶⁶ Kaldı ki, bu söylem yukarıda anlatıldığı üzere masonluğun Batı’da geçirmiş olduğu evreler açısından da tutarlılık arz etmektedir. Batı burjuvası siyasi üstyapıyı kendi lehine dönüştürmek için Cumhuriyetçi idealler doğrultusunda İmparatorlukları devirmiş, bu süreçte masonlar başı çekmiştir. Dolayısıyla, Türkiye’deki masonlar için İmparatorluğun sona ermesi, Cumhuriyet’in kurulması ve sonrasında gerçekleşen Kemalist devrim pratiği kendi idealleri açısından olumlu gelişmelerdi. Bu nedenle Milli Mücadele’de Cumhuriyet’in kuruluşunda, Lozan Konferansı görüşmelerinde ve Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki devlet örgütlenmesi içinde görev alan pek çok mason mevcuttu. Örneğin, Lozan Konferansı görüşmelerine katılan Mustafa Zühdi Bey (İnan), Reşit Safvet Bey (Atabinen), Hasan Saka, (Maliyeci) Mehmet Cavit Bey, Tevfik Kamil Bey (Koperler) ve Muslihiddin Adil Bey (Taylan) masondular.⁶⁷ Bunun yanı sıra Cumhuriyet’in ilk yıllarında devlet yönetimi içinde bulunan masonlar arasında *İçişleri Bakanlığı yapmış olan Şükrü Kaya, Başbakan Hasan Saka, Atatürk dönemi Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İçişleri Bakanı Mehmet Cemil Uybadin, Heyeti Temsiliye üyesi Bekir Sami Kunduh, Milli Eğitim Bakanı Vasıf Çınar, Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Yunus Nadi, Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati, Tarım Bakanı ve Atatürk Orman Çiftliği kurucularından Reşat Muhlis Erkmen, Mümtaz Ökmen, Maliye Bakanı Hilmi Uran, Sağlık Bakanı Refik Saydam, Meclis Başkanı Kazım Özalp, İsmet İnönü dönemi Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Atatürk’ün yaveri Cevat Abbas Gürer, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, Necip Ali Küçüka ve Ali Fethi Okyar*⁶⁸ sayılabilir. HKEMBL’nın 95. kuruluş yılı nedeniyle basılan kitapta Türkiye Masonluğunun uykuya yattığı 1935 yılı itibarıyla altmışa yakın mason mebus ve bunun dışında kabinede ciddi sayıda mason bakan bulunduğu belirtilmektedir.⁶⁹ Mason olmayan kaynaklar da bu bilgiyi destekleyen isimler vermektedir.⁷⁰ Bu sebeptendir ki Cumhuriyet döneminde masonlar varlıklarını bir müddet daha sürdürebilmiştir.

66 *Büyük Şark*, Yıl 1, No 1-2, Nisan-Mayıs 1931, s. 21, 22.

67 Y. S. Ağaoğlu, *Masonluk Tarihimizde...*, C. 1, s. 109, 110.

68 Fethi Okyar’ın masonluğuna dair herhangi bir belge mason kaynaklarında bulunmadığı halde Celil Layıktez ve İlhami Soysal’ın kitaplarında mason olduğu iddia edilmektedir.

69 E. E. Öcal, *Türkiye’de...*, s. 85; H.K.E.M.B.L., *Türk Masonluğunun 95. Yılı*, İstanbul, 2004, s. 17; Tamer Ayan, “Türkiye Masonluk Tarihinin Anahatları”, *Mimar Sinan*, No 104, 1997, s. 19 vd.

70 İ. Soysal, *Dünyada ve...*, s. 12-13; O. Koloğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s.83-85.

1927 yılında “Tekamül-i Fikrî Cemiyeti” adını alarak resmi bir dernek statüsüne kavuşan Maşrıkı Azam, 1929 yılında “Türk Yükseltme Cemiyeti” ismini tercih etmiştir.⁷¹ Bu dönemde masonların kendilerini gizlemeye gerek duymaksızın faaliyet yürüttükleri ve balolar düzenledikleri tespit edilmektedir. Bu balolar dönemin gazetelerine haber olmuş ve muhafazakar cenahtan ciddi anlamda tepki toplamıştır. Özellikle “Sebilürreşad Dergisi”ne ait yazı ve makalelerde bu tepkiyi fazlasıyla görmek mümkündür.⁷² 1930’lu yıllara gelindiğinde artık masonların Türkiye’deki varlıklarını devam ettirmeleriyle ilgili kamuoyunda olumlu olmayan bir hava esmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bilhassa devrin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt Bey, masonluk aleyhtarı bir yaklaşım içindedir. Mahmut Esat Bey, masonluğu milliyet prensibine ve ulus-devlete zarar verici bir oluşum olarak görmekte ve masonların beynelmilel amaçlar doğrultusunda hükümet içinde hükümet kurma emelleri olduğunu düşünmektedir. Mason ağırlıklı muhalefet basınının yayınları neticesinde Adalet Bakanlığı’ndan istifa etmek zorunda kalan Mahmut Esat Bey takip eden süreçte gazete yazarlığına başlamış ve masonlara yönelik mücadelesini köşe yazarlığı yapmak suretiyle sürdürmüştür. Bu yazılarda masonluğun Türk milletini ve memleketini ikiye ayıran büyük bir tehlike olduğu, derhal kökünden sökülüp atılması gerektiği ve masonluğun milliyet düşmanı olduğu yönünde fikirler ileri sürmüştür.⁷³ Ayrıca 1 Ağustos 1933 gecesini İzmir’deki Zuhal Locası kurşunlanmıştır. Ateş açılan otomobilde Mahmut Esat Bozkurt da bulunmaktadır. Bu nedenle masonlar tarafından olayı azmettiren kişinin ya da gerçek failin Mahmut Esat Bozkurt olduğu iddia edilmiştir.⁷⁴

Bu arada masonların kendilerine yönelik baskı ortamının arttığı 1930-1935 yılları arasında görünür olmaya devam ettikleri, umuma açık toplantı ve balolar düzenlemeye devam ettikleri gazete haberlerine yansımıştır. Örneğin, 1932 yılında İstanbul’da 21

71 Kemal Özcan, Atatürk Döneminde Masonluk ve Masonlarla İlişkilere Dair Bazı Arşiv Belgeleri”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 2, s. 1275.

72 Örneğin, 22 Ocak 1925 ve 14 Şubat 1929 tarihlerinde Pera Palace Oteli’nde iki büyük davet organizasyonu düzenlemiştir. *Sebilürreşad*, “Maşrık-ı A’zam Balosu”, C. 25, 22 Ocak 1925, s. 173-174; *Sebilürreşad*, “Farmasonların Balosu”, C. 25, 29 Ocak 1925, C. 25, s. 185-187; *Cumhuriyet*, “Mason Balosu”, 27 Kânunisani 1929, s. 1; *Akşam*, “Mason Balosu”, 28 Kânunisani 1929, s. 3.

73 Mahmut Esat Bozkurt’un masonluk karşıtı yazıları için bkz.: *Anadolu*, “Türk Hakimiyeti”, 3 Eylül 1931, s. 1; *Anadolu*, “Masonlara Cevap”, 7 Ekim 1931, s. 4; *Akşam*, “Masonluk, Mahmut Esat Bey Hücumlarına Devam ediyor”, 13 Teşrinievvel 1931, s. 1; *Anadolu*, “Masonluk Meselesi, Sabık Adliye vekili Mahmut Esat Bey’in Beyanati”, 11 Ekim 1931, s. 4; *Anadolu*, “Mason Tekkesinin İmtiyazı Nedir Ki Hâlâ Duruyor”, 18 Ekim 1931, s. 1; *Milliyet*, “Masonluk Mahmut Esat B. ‘Sabık Adliye Vekilinin Hücumları’”, 9 Teşrinievvel 1931, s. 1; Mahmut Esat, “Farmasonluk Dağılmalı”, *Anadolu*, 27 Birinci Teşrin 1932, s. 1

74 Kurşunlama olayının faili “İzmir Suikastı” olayından tanınan Giritli Şevki’dir. *Hizmet*, “Karşıyaka’da Tabanca sesleri”, 3 Ağustos 1933, s. 2; *Yeni Asır*, “Karşıyaka’da Sabaha Karşı Atılan Silahlar”, 3 Ağustos 1933, s.4; *Hizmet*, “Masonlara Karşı Silah Mes’esi”, 6 Ağustos 1933, s. 2; *Yeni Asır*, “Karşıyaka’da Atılan Silahlar”, 7 Ağustos 1933, s. 1; *Cumhuriyet*, “Adliyede ve Mahkemelerde İzmir’de Mason Locasına Atılan Silah”, 12 Ağustos 1933, s. 2.

ülkeden 38 murahhasın katıldığı büyük bir konvan⁷⁵ toplanmıştır. Bu kongreye İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Dekanı Üstadı Azam Prof. Dr. İsmail Hakkı Nalçacı, Fahrettin Kerim Gökay, Fransız Maşrıkı Azamı ve aynı zamanda Fransa Sosyalist Hareketinin öncü isimlerinden Fransız Meclisi İkinci Reisi Arthur Groussier de katılmıştır.⁷⁶ Mahmut Esat Bey, özellikle bu Konvan sonrasında 1932 yılı itibariyle masonluk karşıtı yazılarına hız vermiştir. 1933 yılının ağustos ayında İzmir Kordon'daki bir loca taşlanmıştır. Bozkurt'un bu olayla ilgisi bulunmamaktadır. Ancak, söz konusu olayı masonluk aleyhtarı kampanyanın doğal sonucu olarak değerlendirmek gerekmektedir.⁷⁷ Tüm bu gelişmelere rağmen masonlar varlıklarını sürdürmüş ve çeşitli organizasyonlar düzenlemek suretiyle kamuoyunda görünür olmaya devam etmiştir.⁷⁸

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1935 yılının mayıs ayında gerçekleşen Dördüncü Büyük Kurultay'ında yeni bir Parti Programı kabul edildi. Bu programla birlikte uluslararası amaçlarla ve kökü yurt dışında olan cemiyetler kurulması yasaklandı.⁷⁹ Bunun neticesinde Hükümet tarafından işin kendilerine uzanacağını öngören masonlar ilerde oluşabilecek hukuki engelleri aşmak ve Yüksek Şura'nın çalışmalarına devam etmesini sağlamak adına kendini fesih alternatifine yöneldi. Dolayısıyla, yaygın kanaatin aksine Türk Yükseltme Cemiyeti "verilen bir emirle" Hükümet tarafından kapatılmadı. Üstelik İçişleri Bakanlığı'ndan Valiliklere Mason localarının kapatılmasına dair herhangi bir resmi yazı dahi gönderilmedi.⁸⁰

Aslında işin gerçeği, kendisi de mason olan devrin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Yüksek Şura üyesi 33 dereceli yedi kişilik bir heyeti Ankara'ya çağırmasıyla başlayan göstermelik bir fesih hadisesinden ibaretti. Bu heyette Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, Himaye-i Etfâl kurucularından İsmail Hurşit Gün, İstanbul Emlak Bankası Direktörü Üstadı Azam Muhiddin Osman Omay, Süreyya Plajı'nın ve Süreyya Opera Binası'nın

75 Uluslararası nitelik taşıyan ve bağımsız, özerk masonik kuruluşların delegelerinin bir araya geldiği toplantı. M. A. Özgen, *Mason Sözlüğü*, s. 398.

76 *Vatan*, "Mason Kongresi", 5 Eylül 1932, s.1; *Son Posta*, "Masonluk Kongresi ve Bir İhtilaf", 14 Temmuz 1932, s. 1; *Cumhuriyet*, "Beynelmilel Mason Kongresi Merasimle Açıldı", 7 Eylül 1932, s. 1; *Milliyet*, "Mason Kongresi Dün İkinci İçtimamı Yaptı", 8 Eylül 1932, s. 3; *Büyük Şark*, "1932 İstanbul Konvanı", Kanunisanî-Şubat 1933, s. 1; *Büyük Şark*, Şubat-Mart 1932, s. 1; *Akşam*, "Mason Kongresi Toplandı", 7 Eylül 1932, s. 1; *Son Posta*, "Beynelmilel Mason Kongresi Dün Toplandı", 7 Eylül 1932, s. 1.

77 H. Uyar, "*Sol Milliyetçi*" *Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Buke Yayınları, 2000, s. 64, 67.

78 *Son Posta*, "Meşrîki Azam Balosu", 4 Mart 1933, s. 6.

79 *C.H.P. Programı*, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 51.

80 *Kurun*, "Mason Teşkilatı Kapatılmış Mıdır?", 15 I. Teşrin 1935, s. 2. Diğer iddiayı ortaya atan gazetelere örnek için bkz.: *Cumhuriyet*, "Türkiye Mason Locaları Bir Emirle Kapatıldı", 14 Birinciteşrin 1935, s.1; *Anadolu*, "Hükümet Türk Mason Localarını Kapatdı", 14 Birinciteşrin 1935, s. 4; *Son Posta*, "Türkiye'de Masonluk Artık Tarihe Karıştı", 14 Birinci Teşrin 1935, s. 2.

kurucusu Fuat Süreyya İlmen Paşa, Muhip Nihat Kuran, M. Reşit Mimaroglu, Milletvekili Rasim Ferit Bey bulunmuştur. Bu toplantıda Şükrü Kaya mason üstatlara, Hükümet aksiyon almadan önce kendi kendini feshetme, yani “uykuya yatırma” ve masonlara ait malları da Halkevlerine hibe etme tavsiyesinde bulunmuştur. Ayrıca bu yola gidilmediği takdirde Hükümetin bizzat mason cemiyetini kapatacağını ve gelecek için bunun hayırlı olmayacağını eklemiştir. Bu konuşma üzerine harekete geçen Büyük Üstat Muhittin Osman Omay 12 Ekim 1935 tarihinde tüm localara çalışmaların durdurulması yönünde bir duyuruda bulunmuştur. 3 Aralık 1935 tarihindeyse İstanbul Valiliği’ne verdiği dilekçeyle derneğin faaliyetini tatil ettiğini belgelemiş ve dernek mührünü de söz konusu makama teslim etmiştir.⁸¹ Takip eden süreçte İzmir’deki masonlar da Valiliğe müracaat ederek localarını kapattıklarını bildirmiştir.⁸²

Aslında hadise göstermelik bir fesih hadisesidir. Kaldı ki dönemin Türk Ocakları ve Türkiye Kadın Birliği de aynı şekilde kendini feshetmiştir. Ancak, Masonların fesih hadisesi bu cemiyetlerinki gibi mevzuata uygun bir fesih değildi. Türk Ocakları ve TKB kendilerini feshederken Genel Kurul kararı almıştı.⁸³ Oysa masonlar böyle bir karar almaktan imtina etmişti. Dernekler Kanunu’ndaki fesih kurallarına göre Genel Kurul kararı almaksızın valiliklere gönderilen yazıların hukuki karşılığı yoktu.⁸⁴ Buna rağmen masonlar fesih görüntüsünü tahkim etmek adına fiili olarak mal varlıklarını Halkevlerine devretmişlerdi.

Bu durumun oluşturduğu karmaşayı daha sonraki yıllara ait arşiv vesikalarında görmek mümkündür. Örneğin, CHP Genel Sekreterliği’ne bağlı 7. Büro Şefliğinden 8. Büro Şefliğine gönderilen 20 Ocak 1949 tarihli mütalaa yazısında aynı zamanda Konya Milletvekili olduğu anlaşılan 7. Büronun Şefi, 8. Bürodan yapılan mütalaa hakkında görüş talep etmektedir. Mütalaa, Samsun’da kurulan Fıkaraperver Cemiyeti’nin aynı zamanda Türk Yükseltme Cemiyeti adıyla anıldığı ve bu nedenle mason yapılanması olduğu kanaatine varılarak cemiyetin mallarının Halkevlerine devredilmesi gerektiği belirtilmektedir. Fakat söz konusu belgede mühim bir çelişki mevcuttur. 7. Büro’ya ait belgenin ilk sayfasında Mason Kulübü olarak isimlendirdiği Türk Yükseltme Cemiyeti’nin

81 G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s. 196-203.

82 Son Posta, “İzmir’in Mason Locaları”, 20 Birinci Teşrin 1935, s. 3.

83 *Cumhuriyet*, “Türk Ocakları H. Fırkasına İltihak Etti”, 11 Nisan 1931, s. 1, 4; *Milliyet*, “Kurultay, Dün Fesih ve Fırkaya İltihak Kararını Verdi”, 11 Nisan 1931, s. 1; *Son Posta*, “Türk Ocakları Bugün Tarihe İntikal Etmiştir, Ocak Murahhasları Ankara’da Toplandılar”, 11 Nisan 1931, s. 1; *Hakimiyeti Milliye*, “Kurultay Toplandı”, 11 Nisan 1931, s. 1; Aşlı Davaz, *Eşitsiz Kız Kardeşlik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 746-749.

84 G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s. 201.

İçişleri Bakanlığının 1935 yılında verdiği emirle lağvedildiği belirtilmektedir.⁸⁵ Belgenin mütalaa kısmında ise Dahiliye Vekaletinden 15 Kasım 1931 tarihinde bir tel çekildiğini ve bu telde “kendi kendini fesheden” mason kulüplerinin bina ve möbllerinin Halkevlerine devrinin talep edildiği ileri sürülmektedir.⁸⁶ Birincisi, söz konusu belgenin 1931 tarihli olması mümkün değildir. Çünkü telde Dahiliye Vekili Namına imzası bulunan Vehbi Demirel Bey henüz o tarihte Dahiliye Vekaleti Müsteşarlığı görevinde bulunmamaktadır.⁸⁷ Kaldı ki 1931 yılında mason derneklerinin kapatılması gibi bir durum henüz kamuoyunda bile oluşmamıştır. Dolayısıyla belgede sehven 1931 yazılmıştır. Gerçek tarihe Muhittin Osman Omay’ın 12 Kasım 1935’te yaptığı duyurunun ve Mason localarının kapandığına yönelik 14 Ekim 1935 tarihli gazete haberlerinin ertesi-ne denk gelen 15 Kasım 1935 tarihidir. İkincisi, 1935 tarihi doğru kabul edildiğinde İçişleri Bakanlığı’nın yazdığı telde “kendi kendini feshettiği” belirtilen bir dernek için “İçişleri Bakanlığı’nın emriyle kapatıldı” iddiasını ortaya atmak hukuki bir çelişki doğurmaktadır. Bu dernek ya kapatılmıştır ya kendini feshetmiştir. Üçüncüsü ise Fıkaraalara Yardım Cemiyeti’nin Türk Yükseltme Cemiyeti olduğu kabul edilse bile söz konusu cemiyetin “kendini feshettiğine” dair İçişleri Bakanlığı arşivinde herhangi bir vesika bulunmadığı sabittir. Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Mason Locası feshin hukuki gereklilikleri yerine getirmemiştir.⁸⁸

Bu gelişmelerin sonrasında 6 Aralık 1949 tarihinde CHP Samsun Bölgesi Müfettişi Antalya Milletvekili Niyazi Aksu tarafından CHP Genel Sekreterliğine bir yazı yazılmıştır. Aksu bu yazıda CHP İl İdare Kurulu’nun talebi doğrultusunda durumu yerinde tetkik ettiğini ve Türk Yükseltme Cemiyeti’nin “kendi kendini feshederek” taşınır taşınmaz mallarını Halkevlerine devre karar vermiş olduğunu bildirmiştir.⁸⁹ Ancak, CHP Genel Sekreteri cevabî yazısında Aksu’dan bu iddiasını belgelendirmesini talep etmiş ve ayrıca Mason Derneği’nin mallarına el konulabilmesi için mer’i Dernekler Kanunu’na istinaden Dernek Nizamnamesinde fesih halinde malların nereye devrolunacağına dair açık bir beyanın bulunması gerektiğini belirtmiştir. Yazının ekinde de böyle bir maddenin veya ibarenin bulunmadığını kanıtlamak amacıyla Türk Yükseltme

85 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi, 490-1-0-0, 1777-1208-1, s. 1.

86 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi, 490-1-0-0, 1777-1208-1, s. 3.

87 Görev yapmış Müsteşarlar için bkz.: <https://www.icisleri.gov.tr/icisleri-bakanligi-tarihcesi>.

88 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi, 490-1-0-0, 1777-1208-1, s. 4.

89 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi, 490-1-0-0, 1777-1208-1, s. 6.

Cemiyeti Nizamnamesini göndermiştir.⁹⁰ Ayrıca, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün CHP Genel Sekreterliği'ne yazmış olduğu 13 Mayıs 1947 tarihli yazıda Türk Yükseltme Cemiyeti'nin “kendi kendini feshettiğine” dair bir karar vesikasının arşivlerinde mevcut olmadığı ve adı geçen Cemiyetin İstanbul Merkezi'nin faaliyetlerini tatil ettiğine dair 3 Aralık 1935 tarihinde Valiliğe bir beyanname ilettikten sonra herhangi bir faaliyette bulunmadığı, bu nedenle 3512 Sayılı Cemiyetler Kanunu 10. maddesi mucibince hukuki mevcudiyetinin hükmünün kalmadığı yönünde bir mütalaa da bulunulmuştur.⁹¹ Son olarak Tapu Sicil Muhafızı Adil Karaçor Bey de yukarıdaki çelişkidenden bahisle söz konusu Derneğe ait olan Samsun'da kaim binanın Halkevlerine temlik için bilgi ve belge talep etmiştir. Ancak böyle bir belge mevcut olmadığından resmi makamlar Vehbi Demirel Bey tarafından Dahiliye Vekili adına hazırlanan tele dayanarak resen işlem başlatmış ve söz konusu binayı içindeki mallar ile birlikte Halkevlerine devretme cihetine gitmiştir.⁹²

Tüm bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere Türk Yükseltme Cemiyeti İçişleri Bakanlığı'nın emriyle kapatılmamış, bununla birlikte kendisini Dernekler Kanunu'na uygun şekilde feshetmediği gibi kuvvetle muhtemeldir ki İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Bey'in inisiyatifıyla sadece feshetmiş gibi göstermekle iktifa etmiştir.

3. Türkiye'de Masonluğun Uyanışından “Büyük Bölünme”ye Kadar Geçen Sürede Yaşanan Gelişmeler

Türkiye Masonluğunun Cumhuriyet Devrinde yaşadığı ilk dönüm noktası kuşkusuz ki 1935-1948 yılları arasındaki uyku evresidir.⁹³ Türkiye masonluğunun uykuda kaldığı 1935-1948 yılları masonlar açısından etkin geçen bir dönem olmuştur. Uykuda kalınan devir boyunca Yüksek Şura'nın önemli masonik çalışmalara devam ettiği görülmektedir. “95. Yılında Türk Masonluğu” isimli kitapta bulunan şu sözler uyku süreci boyunca

90 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi, 490-1-0-0, 1777-1208-1, s. 7; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi, 490-1-0-0, 1777-1208-1, s. 8-14.

91 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi, 490-1-0-0, 1777-1208-1, s. 17; T. C. Resmi Gazete, 14 Temmuz 1938, Sayı 3959.

92 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi, 490-1-0-0, 1777-1208-1, s. 23. Aynı vesikalar arasında mevcut olan “Aslı Gibidir” ibaresi ile CHP Samsun İl İdare Kurulu Başkanlığı'na gönderilen yazıda söz konusu telin tarihi bir kez daha yanlış verilmiştir. Roma rakamları ile 15.II.1935 olarak verilen tarihte henüz mason localarının devri hususu yukarıda anlatıldığı üzere söz konusu değildir. Dolayısıyla bu tarihin 15.XII.1935 olarak atılması gerekirken sehven 15.II.1935 şeklinde atıldığı anlaşılmaktadır. Bkz.: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhuriyet Halk Partisi Arşivi, 490-1-0-0, 1777-1208-1, s. 21.

93 Bir masonik birimin (loca ya da atölye) çalışmalarının bağlı olduğu obediyan ya da otoriter masonluk kuruluşu tarafından, bir obediyan ya da bir diğer Masonluk kuruluşunun çalışmalarının ise yetkili devlet organları tarafından geçici olarak durdurulmasına “Uykuya yatmak” denir. Murat Özgen Ayfer, *Mason Sözlüğü*, s. 395.

Türkiye masonlarının hangi faaliyetlerde bulunduğunu özetlemektedir: “*Evlerde toplanırlar. Masonik dokümanları, ritüelleri, örf ve adetleri kendilerinden sonra geleceklere aktarmak için evlerinde, işyerlerinde oluşturdukları mabetlerde çalışırlar. Türk masonluğunun yer altında gizli bir örgüt gibi çalıştığı tek dönem budur.*”⁹⁴ Bunların dışında Yüksek Şura uyku dönemi boyunca terfiler yapmak, gizli mabet çalışmalarında bulunmak ve uyanışa hazırlanmak gibi faaliyetlere devam etmiş ve bazı mason üyeleri 33. dereceye yükseltmiştir.⁹⁵ Aslında masonların kendi iradeleri ile uykuya yatmalarının en temel nedeni daha önce de belirtildiği üzere Yüksek Şurayı bu şekilde faal tutmak istemeleriydi. Çünkü, Şükrü Kaya gibi hükümette bulunanlar başta olmak üzere o günün masonları⁹⁶ Yüksek Şura’yı masonluğun en yetkili üst kurumu sayıyorlardı.⁹⁷

Yüksek Şura fesih kararından uzak tutulduktan itibaren Yüksek Şura üyeleri simgesel loca olarak adlandırılan Çırac-Kalfa-Usta derecelerinden müteşekkil ilk üç derecede faaliyet gösteren mason localarını yeniden harekete geçirmek için çalışmalara başladı. Yüksek Loca’nın bu şekilde bir yol izlemesi ve simgesel locaları harekete geçirmeye çalışması, Türkiye masonlarının iç meseleleri açısından tarihi sonuçlara yol açacaktı. Çünkü, evrensel Anglosakson Masonluk ilkelerine göre simgesel localara yönelik her türlü faaliyet ancak bağımsız bir Büyük Loca tarafından yürütülebilirdi.⁹⁸ Neticede 3512 sayılı yeni Cemiyetler Kanunu’nun 10. maddesi aksi mütalaalara rağmen Mason cemiyetinin resmî olarak yeniden açılmasını mümkün kıldı. Bunun üzerine Yüksek Şura 1939 yılı itibarıyla ilk locaları kurdu.⁹⁹ İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye’ye yönelik yansımaları bu locaların faaliyetlerini kısıtladı.¹⁰⁰ 1946 yılına kadar söz konusu locaların faaliyetine dair bir emare bulunmamaktadır. Ancak bununla birlikte localara üye kabulü ve Yüksek Şura tarafından derece yükseltmelere kesintisiz biçimde devam edildiği gö-

94 Hüseyin D. Akarlı, “Türkiye H.K.E.M.B.L.’nin 95. Yılında Geçmiş ve Geleceğe Bakış”, Düzenleyen: Şakul Muhterem Locası, *95. Yılında Türk Masonluğu*, Yayınevi belirtilmemiş, İstanbul, 2004, s. 10 vd.; A. Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun...*, 87.

95 A. Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun...*, s. 87-88.

96 11 Mayıs 1924 tarihinde Resne Locası’nda tekrar edilen Şükrü Kaya’nın masonluğu ve Türkiye masonlarına kendilerini fesih kararı alması için bkz.: Kağan Kale, *Hakikat ve Hürriyet’in Peşinde Necat Muhterem Mahfili ve 1930 Olayları*, 2. Baskı, HKEMBL İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2020, s. 18; *Tesviye*, “Şükrü Kaya”, Nisan 1994, Yıl 2, Sayı 11, s. 19-21.

97 G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s. 249.

98 Çünkü evrensel Anglosakson Masonluğu ilkelerine göre simgesel localar Yüksek Şura’nın değil bağımsız “Büyük Loca”ların otoritesi altında kurulur ve çalışır. Murat Özgen Ayfer, *Mason Sözlüğü*, s. 122 vd.

99 T. C. Resmî Gazete, 14 Temmuz 1938, Sayı 3959. Bu localar Ülkü, Kültür ve İdeal’di. Ülkü Locası halen daha 1 numaralı loca olarak faaliyetlerine devam etmektedir. H.K.E.M.B.L., *Türk Masonluğunun 95. Yılı*, İstanbul, 2004, s. 33, 35, 37; G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s. 251; Hürol Taşdelen, *Türkiye’de Mason Teşkilatı Yasaklı Dönem 1935-1938 1939-1947*, Çevrimiçi, https://www.academia.edu/41251049/Turkiye_de_Mason_Tarikat%C4%B1_1936_1947_Yasaklı%C4%B1_Y%C4%B1llar, 12 Kasım 2023, s. 10; “Ülkü Muhterem Locası 60 Yaşında”, *Ülkü Kitabı 1948-2008*, Yıltem Matbaası, İstanbul, 2009, s. 12, 24 vd.

100 A. Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun...*, s. 88.

rülmektedir.¹⁰¹

5 Haziran 1946 tarihinde Cemiyetler Kanunu'nda yapılan 4919 sayılı değişiklikle Mason localarının kurulmasının önü tamamen açılmış oldu. Ancak, Türkiye masonları kendi açılarından stratejik bir önlem olarak hemen harekete geçmeyi tercih etmedi. 1948 yılına gelindiğinde artık yeniden uyanışa karar verildi ve Yüksek Şura tarafından 5 Şubat 1948 tarihinde “Türkiye Mason Derneği” ismiyle resmi olarak İstanbul Valiliği'ne başvuruda bulunuldu.¹⁰² Böylece Türk Masonluğu bir kez daha ve resmen faaliyete geçmiş oldu. Faaliyete geçişle birlikte yeni simgesel localar tekrar açılmaya başladı. İdeal, Kültür ve Ülküden sonra İzmir, Uyanış, Kardeşlik, Hürriyet, Sevgi, Atlas, Doğuş ve 26 Mart 1950 tarihinde Müsavat Locası açıldı. Tüm bu localar İnönü döneminde kurulmuştu.¹⁰³

Mayıs 1950'de Türkiye'de önemli bir Genel Seçim yapılmış ve bilindiği üzere Demokrat Parti ciddi bir oy oranıyla iktidara gelmişti.¹⁰⁴ Yönetimin el değiştirmesine rağmen Türkiye masonluğundaki büyüme süreci hız kesmeksizin devam etmiştir. Örneğin, 7 Şubat 1951'de İzmir'de Nur Locası'nın açıldığı tespit edilmektedir.¹⁰⁵ Bunun dışında Yükseliş, İnanış, Bilgi, Promethe, Libertas, Hakikat, Ahenk, Fazilet, Barış, Dikmen, Kemâl, Gönül, İrfan, Ümit, Yıldız ve Erenler Locaları DP döneminde açılan diğer localardır.¹⁰⁶ DP Bakanları, partilileri ve bürokratları arasında da mühim masonlar bulunmaktaydı. Bunlar arasında masonlukta Büyük Muhteremlik makamına gelmiş Zühtü Hilmi Velibeşe (Ekonomi ve Ticaret Bakanı)¹⁰⁷, İsmail Namık Gedik (İçişleri Bakanı)¹⁰⁸, Mümtaz Tarhan (Çalışma Bakanı)¹⁰⁹, Büyük Üstatlıkta bulunmuş Fuat Hulusi Demirelli (İstanbul Milletvekili)¹¹⁰, Hayrettin Erkmen (Çalışma Bakanı)¹¹¹, yine Büyük Üstatlık yapmış olan Ahmet Salih Korur (Başbakanlık Müsteşarı, Milli Emniyet

101 G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s. 256.

102 A. Erginsoy, *Türkiye'de Masonluğun*, s. 88 vd., 89.

103 K. Apak, *Ana Çizgileriyle...*, 175.

104 E. J. Zürcher, *Modernleşen...*, s. 252.

105 “İzmir'de Nur Mahfili”, *Türk Mason Dergisi*, Nisan 1951, Yıl 1, Sayı 2, s. 101.

106 K. Apak, *Ana Çizgileriyle...*, s. 181-184; İlhami Soysal, *Dünyada ve...*, s. 331-333. 1954 yılında açılan Fazilet ve Ahenk Localarının haberi için bkz.: *Türk Mason Dergisi*, “Mason Aleminden Haberler”, Temmuz 1954, Yıl 4, Sayı 15, s. 775.

107 BCA, Yassıada Mahkemesi Kararları 10-9-0-0, 95-293-2; *TBMM Albümü 1920-2010*, C. 2, Ed. Sema Yıldırım ve Behçet Kemal Zeynel, Ankara 2010, s. 572; C. Layikteş, *Türkiye'de Masonluk...*, C. 1, s. 201.

108 *TBMM Albümü 1920-2010*, C. 2, s. 546; C. Layikteş, *Türkiye'de Masonluk Tarihi Yapılanma 1957-1970*, C. 2, Yenilik Basımevi, İstanbul, 2001, s. 86.

109 C. Layikteş, *Türkiye'de Masonluk...*, s. 201; *TBMM Albümü 1920-2010*, C. 2, s. 615.

110 H.K.E.M.B.L, *Türk Masonluğu'nun...*, s. 17, 42; *TBMM Albümü 1920-2010*, C. 2, s. 567.

111 *TBMM Albümü 1920-2010*, C. 2, s. 635; C. Layikteş, *Türkiye'de Masonluk...*, C. 2, s. 122.

Hizmet Reisi)¹¹², Yümnü Üresin/Hasan Yümni Üresin (Ulaştırma Bakanı)¹¹³, Haluk Ökeren (Tokat Milletvekili)¹¹⁴, Ahmet Hulusi Köymen (Bursa Milletvekili, Milli Savunma Bakanı, Çalışma Bakanı)¹¹⁵ gibi önemli isimler yer almaktaydı. Ayrıca 27 Mayıs sonrasında Anayasayı İhlal Davası nedeniyle DP Milletvekili Muzaffer Kurbanoglu'nun makamında yapılan aramada bulunan masonik belge ve davetiyelerden, Manisa Milletvekilliği ve TBMM Başkanlık Divanı Kâtip Üyeliği ve Başkanvekilliği yapmış olan bu şahsın da mason olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁶

50'li yılların henüz başında bir gelişme daha yaşanmış ve Türkiye masonluğunun yeni dergisi “Türk Mason Dergisi” 1951 yılının ocak ayında çıkmaya başlamıştır.¹¹⁷ Türkiye Masonluğunun en önemli hadiselerinden bir diğeri ise uykudan uyanma sonrası nasıl re-organize olunacağı hadisesi olmuştur. Çünkü, Türkiye masonluğu Anglosakson Masonluğu tarafından “düzenli” kabul edilmek ve tanınmak istiyordu. 1951 yılı sonrasında denk gelen süreç “Münkir Mason” olayına kadar tamamen uluslararası tanınma çalışmalarına ağırlık verilen bir süreç olmuştur. Ancak bu süreç esnasında çok farklı hadise-ler cereyan etmiş ve Türkiye masonları açısından beklenmeyen neticeler doğmuştur.

4. Türkiye Masonluğunun Uluslararası “Anglosakson” Masonluğu Nezdinde Tanınma Girişimleri ve Büyük Bölünme

Yukarıda da bahsedildiği üzere Yüksek Şura tarafından kurulan “Türkiye Mason Derneği” bağımsız bir Büyük Loca olmaktan ziyade sanki yeni bir Yüksek Şura statüsüne sahip gibiydi. Dolayısıyla uluslararası Anglosakson masonluğu tarafından bağımsız ve “düzenli” bir yapıda değildi. Bunun yanı sıra 1957 yılına kadar açılan 28 locanın hepsi de Yüksek Şura'nın berati ile kurulmuştu. Söz konusu durum uluslararası masonluk açısından “düzenli” kabul edilmeyi engelleyici diğeri bir engeldi. Anglosakson Masonluğunun evrensel ilkelerine aykırılık arz eden bu gibi hususlar, bir müddet sonra

112 Polat Safi, *Milli İstihbarat Teşkilatı 1826-2023*, Kronik Kitap, İstanbul, 2023, s. 225; Erdal İltter, *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi 'Milli Emniyet Hizmetleri Riyâseti (M.E.H./MAH) (1927/1965), MİT Basımevi, Ankara 2002, s. 57; C. Layiktez, Türkiye'de Masonluk, C. 2, s. 122; H.K.E.M.B.L, Türk Masonluğu'nun..., s. 23. Ancak burada şunu özellikle belirtmek gerekir ki Safi, Milli İstihbarat Tarihini detaylı biçimde ele aldığı çalışmasında Ahmet Salih Korur'un mason büyük üstadı olduğundan bahsetmemiştir. Oysa bu durum hem tarihsel veri olarak önemli olması hem de o gün için bugünkü Milli İstihbarat Teşkilatı [MİT] Müsteşarına karşılık gelen Milli Emniyet Hizmeti Riyaseti [MAH] Reisinin aynı zamanda Türkiye Büyük Mason Locası'nın Üstad-ı Azamı (Büyük Üstat) olmasının istihbarî önemi dolayısıyla milli istihbaratı merkeze alan böyle kapsamlı bir çalışmada yer alması gerekirdi.*

113 *TBMM Albümü 1920-2010*, C. 2, s. 549; BCA, 10-9-0-0, 95-293-2.

114 *TBMM Albümü 1920-2010*, C. 2, s. 597; BCA, 10-9-0-0, 95-293-2.

115 *TBMM Albümü 1920-2010*, C. 2, s. 551; Ergin Koparan, Bursa'da Masonluk 1930- 1935. *Mimar Sinan*, S. 165, 2014, s. 84-90; Hürol Taşdelen, *Türkiye'de Mason Tarikatı 1923-1935*, Ankara 2019, s. 2017.

116 *TBMM Albümü 1920-2010*, C. 2, s. 584; BCA, 10-9-0-0, 95-293-2.

117 *Türk Mason Dergisi*, Y. 1, S. 1, Ocak 1951, Ön kapak.

Türkiyeli masonlar arasında huzursuzluk meydana getirmiş ve kısa zamanda büyük çoğunluğun benimsediği şekilde simgesel locaların Yüksek Şura'dan bağımsız olarak kurulacak bir Büyük Locaya tabi olması talebi oluşmuştur. 1950 yılı itibarıyla başlayan bu tartışmaların neticesinde 28 Ocak 1951 tarihinde Mim Kemal Öke başkanlığında İstanbul'da toplanan Yüksek Şura tarafından Mustafa Hakkı Nağcı'nın Büyük Üstatlığa seçildiği yeni "Türkiye Büyük Locası" kurulmuştur.¹¹⁸ Önceden seçilmiş olan tüm simgesel localar da bu Büyük Locaya bağlanmıştır. Yeni kurulan Büyük Loca'nın haberi Mart 1951'de yabancı obediyanlara da duyurulmuştur. Ancak, tahmin edileceği üzere Yüksek Şura himayesinde kurulmuş olan Büyük Loca'nın Anglosakson masonluğu tarafından "düzenli" kabul edilmesi mümkün olmamıştır. Bunun sebebi yeni simgesel locaların kurulması yetkisinin halen Yüksek Şura'nın otoritesi altında bulunmasıydı. Oysa Anglosakson masonluğunun bağlı bulunduğu Skoç Riti'ne¹¹⁹ göre Büyük Localar sorumlu, bağımsız ve kendini yönetebilen bir kurumsallığa sahip olmalı ve Simgesel Derecelerin yegane tartışmasız otoritesi kabul edilmeliydi. Dolayısıyla, Büyük Loca'nın bu otoriteyi Yüksek Şura veya başka bir masonik kuruluşla paylaşması kabul edilemezdi.¹²⁰ Bunun üzerine Yüksek Şura üyeleri yeni bir çözüm olarak İzmir ve Ankara'da birer masonik ünite kurulmasına karar vermişti. Yeni açılacak bu ünitelerin yetki çerçevesi İstanbul'daki Büyük Loca ile aynı seviyede olacaktı. Ancak, tahmin edileceği üzere bu üniteler de genel olarak Yüksek Şura'nın otoritesi altında bulunmak durumundaydı ve bu durum masonlar arasında yeni bir huzursuzluk doğuracaktı. Mim Kemal Öke'nin vefatından sonra Yüksek Şura'nın başına geçen Fuat Hulusi Demirelli de aynı politikaya yönelmiş ve Yüksek Şura'nın en üst masonik otorite olarak yola devam etmesini tercih etmişti. İlerleyen süreçte bu gelişme daha farklı bir boyut kazanmış ve masonik üniteler tartışması yerini Bölge Locaları oluşturulması sorununa bırakmıştı. Çünkü, Anglosakson Masonluğuna bağlanmak isteyen masonlara göre kurulacak olan Bölgesel Localar da yine Yüksek Şura egemenliği altında olacağı için Anglosakson Masonluğu açısından "düzenli" sayılmayacaktı.

Türkiye masonluğu iç çatışmalar yaşadığı esnada bir yandan da "düzenli" statüsü elde etmek için sürekli yeni çareler aramaktaydı. Bu arayışlar neticesinde Ankaralı masonlar bağımsız bir Büyük Bölge Locası kurma kararı verdi ve 12 Ağustos 1955 tarihinde geçici mahiyette bir metin kaleme alarak bu durumu ilan etti. Böylece yeni "Türkiye

118 *Türk Mason Dergisi*, "Türkiye Büyük Mahfili Yeniden Tesis Edildi", Y. 1, S. 2, Ocak 1951, s. 126; T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: IX, C. 6, Toplantı: 1, 30.IV.1951.

119 Rit, Masonlukta yüksek ya da filozofik dereceler sistemidir. Çırak, Kalfa ve Üstat dereceleri tüm mason ritlerinin temel ve ortak olan yanlarıdır. Bugün masonik dünyada en yaygın olan ritler "Eski ve Kabul Edilmiş Skoç Riti" ve "Fransız Riti"dir. Murat Özgen Ayfer, *Mason Sözlüğü*, s. 237, 572 vd.

120 G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s. 268, 270 vd., 273, 274, 278.

Büyük Locası” Ankara’da bulunan localar tarafından resmen kurulmuş oldu. Daha önce kurulan “Türkiye Büyük Locası” ise “İstanbul Büyük Locası”na dönüştü.¹²¹ İstanbul ve İzmir’deki locaların da bu oluşuma katılmaları istendi.¹²² Ancak, İstanbul ve İzmir localarını bunu kabul etmedi. Neticede, birçok tartışmalar ve 6 Kasım’da İstanbul’da toplanan mason konvanına rağmen localar arasında bir mutabakat sağlanamadı ve 5 Şubat 1956 günü merkezi İstanbul’da yeni bir “Türkiye Büyük Mason Locası” daha kurulmuş oldu.¹²³ Böylece ikili bir yapı ortaya çıktı. 1956 yılı içinde iki ayrı Büyük Loca’nın varlığının zorluklara vesile olduğu ileri sürülerek Büyük Locaların birleşmesi konusu gündeme geldi. 16 Aralık 1956 tarihinde iki büyük loca tarafından gerçekleştirilen İstanbul Konvanında bu birleşme gerçekleşti ve Türkiye’de tek bir Büyük Loca hakimiyeti kabul edilmiş oldu.¹²⁴ 1 Şubat 1957’de kurulan yeni Büyük Loca, “Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası [THKEMBL]” adını aldı. 1 Nisan 1957 tarihinde Büyük Loca ile Yüksek Şura arasında bir konkordato yapıldı. İlk etapta zaruri olarak Osmanlı Maşrıkı Azamı’na ait nizamname kullanıldı. Ekim 1957’de, 1 Mart 1959 tarihinde yürürlüğe girecek yeni bir Localar Genel Tüzüğü hazırlanmaya başlandı. Tüzük, tam halini alıp yürürlüğe girdikten sonra eksik olan tüm mevzuat tamamlanmış oldu¹²⁵ ve Maşrık-ı Azam nizamnamesinden ayrılma sağlandı. Bu Tüzükte dikkat çeken hususlar şunlardı: 1. Büyük Loca ve bağlı Locaların toplantı ve çalışmalarında bütün Kutsal Kitapların bir kürsü üzerinde ve göz önünde bulundurulmaları ile yeminlerin kişilerin kendi inançları üzerine yapılması 2. Masonluğa katılacaklarda Allah (Evrenin Ulu Mimarı) inancı olması ve iyi ahlak sahibi olmanın aranacak ilk ve en önemli şart olması 3. Türkiye Büyük Locası’nın kuruluşu olan 16 Aralık gününün her yıl kutlanması geleneğinin onaylanması.¹²⁶

Bütün bunların neticesinde THKEMBL tam da amaçladığı biçimde Yüksek Şura’dan bağımsız ve kendi Anayasasına bağlı masonik bir kuruluş olarak yabancı obediyanlar

121 K. Apak, *Ana Çizgileriyle...*, s. 195.

122 A. Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun*, s. 113.

123 K. Apak, *Ana Çizgileriyle...*, s. 205.

124 A. Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun...*, s. 116

125 Söz konusu nizamname ilk olarak 14 Mart 1910 tarihinde Fransızca dilinde ve Osmanlıca tercemesiyle basılmıştır. İkinci baskısı 1923 yılında ve yine Osmanlıca’dır. Üçüncü basım ise aslına sadık kalınmak suretiyle 1932 yılında Latin harfleriyle yayımlanmıştır. 1948 sonrasındaki uyanıştan sonra da kullanılan Tüzük, son halini 1 Mart 1959’da alarak yürürlüğe girmiş ve 1972 yılına kadar kullanılmıştır. *Türkiye Büyük Meşrikinin Alêlûm Mahfiller Hakkında Cari Nizamnamei Umumisi*, 3. Baskı, Alâeddin Matbaası, İstanbul, s. 3; Anadolu Güneşi Araştırma Locası, *1932 Basımlı Aslı ve Günümüz Türkçesiyle Türkiye Büyük Maşrıkı’nın Localar Genel Tüzüğü*, B. 3, der. Güngör Öcal, HKEMBL, İstanbul, 2013, s. 3 vd.

126 G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s. 318-319.

tarafından tanınmaya müsait “düzenli” bir statüye kavuşmuş oldu.¹²⁷ Ancak evrensel masonluk açısından henüz bu statü bir başlangıç seviyesiydi ve tanınma ya da “düzenli” sayılma için bazı ritüel ve mevzuat farklılıklarının da giderilmesi lüzumu söz konusuydu. 1959 yılında New York Büyük Locası üstatları Türkiye Büyük Locası’nın tanınması hususunda gayri resmî görüş bildirmek suretiyle tüzük ve ritüellerde yapılacak bazı açıklamalarla farklılıkların çözümlenebileceğini belirtmişlerdi.¹²⁸ O günlere ait 29 Eylül 1959 tarihli ilginç bir mektupta dönemin THKEMBL Büyük Katibi Enver Necdet Egeran New York Locası üstatlarına Türkiye masonlarının halihazırda tüzük ve ritüel değişiklikleri yaptığını, Allah’a *müphem bir kudret olarak değil Kutsal Kitaplarda anlatılan manevi bir varlık olarak* inanmaya başladıklarını, yeminlerini Kutsal Kitaplar, Gönve ve Pergel üzerine el koyarak gerçekleştirdiklerini iletmış ve toplam 32 locaya sahip oldukları bilgisini vermiştir.¹²⁹

25 Kasım 1959 tarihinde ise yeni bir gelişme olmuş ve İskoçya Büyük Locası Büyük Kalfası, Egeran’a gönderdiği mektupta İskoçya Büyük Locası’nın üstatlarıyla Türkiye masonluğunun “nizami” kabul edilmesi üzerine yapmış oldukları görüşmede “menşe sorunu”nu çözümlmek için zorluklarla karşılaştıklarını belirtmiş ve çözüm olarak İskoçya, İngiltere, İrlanda ve tüm “nizami” Büyük Locaların kullanmakta olduğu ritüellerin değiştirilmeksizin doğrudan kabul edilmesi önerisinde bulunmuştur.¹³⁰

Kısa süre sonra 27 Mayıs 1960 hükümet darbesi gerçekleşmiş ve Türkiye Büyük Locası’nın Üstad-ı Azamı Ahmet Salih Korur tutuklanarak Yassıada’ya gönderilmiştir. Yerine gelen Büyük Üstat ise Kemalettin Apak’tır. Bunun yanı sıra mason locası üyesi DP’li 9 milletvekili gayri muntazam hale getirilmiştir.¹³¹ Gerçi Cemal Gürsel’in Cumhurbaşkanlığı döneminde görev yapan Bakanlar Kurullarında hayli mason bakan bulunduğu yaygın bir iddiadır.¹³² Kısacası, Türkiye masonluğu “Darbe” döneminde de iktidarda yer almış ve masonik çalışmalarını sürdürmüştür.¹³³ Apak döneminde tanınma çalışmaları devam etmiş, farklı ülkelerin düzenli locaları nezdinde tanınma yönünde girişimlerde bulunulmuştur.¹³⁴ Hatta darbenin gerçekleştiği 1960 yılının mayıs ayında

127 A. Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun...*, s. 116 vd.

128 Yavuz Selim Ağaoğlu, “Türk Masonluk Tarihinde Çıracılık Derecesi Ritüelleri”, *Düzenleyen: Şakul Muhterem Locası, 95. Yılında Türk Masonluğu*, s. 94.

129 G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s 326 vd.

130 E. N. Egeran, *Gerçek Yüzüyle...*, s. 52 vd; Y. S. Ağaoğlu, *Türk Masonluk...*, s. 95.

131 Ahmet Salih Korur’a ve bahse konu gayri muntazam ilan edilen dokuz azaya daha sonra hakları iade edilmiştir. H.K.E.M.B.L., *Türk Masonluğu’nun...*, s. 18.

132 İ. Soysal, *Dünyada ve...*, s. 375.

133 H.K.E.M.B.L., *Türk Masonluğu’nun...*, s. 18, 23.

134 A. Erginsoy, *Türkiye’de Masonluğun...*, s. 117.

*Türkiye Mason Derneği'nin daveti üzerine Amerika'nın Kuzey ve Güney İskoç Mason teşekküllerinin reisleri ile Fransa, Belçika, İsviçre, Hollanda, Avusturya ve Almanya'daki İskoç masonlarının reisleri ve murahhasları İstanbul'a gelerek üç gün süren temaslarda bulunmuşlardı.*¹³⁵ Bu buluşma netameli günler yaşamakta olan darbe ortamındaki Türkiye açısından bakıldığında kuşkusuz ki merak uyandıran ilginç bir gelişmedir. Hatta söz konusu ilginçlik yıllar sonra bir milletvekili tarafından dikkati çekmiş ve TBMM Genel Kurul'una verdiği gensoru önergesine girmiştir. 27 Mayıs'ın karışık günlerinde bilerek yahut gözden kaçarak günlük gazetelere yansımamış bu olay Millî Selamet Partisi Isparta Milletvekili Hüsameddin Akmumcu tarafından 4 Ağustos 1971 tarihinde Meclis kürsüsünden dile getirilmiş, 27 Mayıs 1960 günü ve o günü takip eden günler müddetince kısa adı A.M.I olan Milletlerarası Mason Birliği'nin her yıl yapılan toplantısını İstanbul'da tertiplemediği belirtilmiştir. Devamında, her türlü siyasi ve gayri siyasi toplantının yasaklandığı günlerde İstanbul'da tek bir toplantı yapıldığını, onun da A.M.I. toplantısı olduğu vurgulanmıştır.¹³⁶ Toplantıya Türkiye Masonluğu adına Hazım Atıf Kuyucak'ın katıldığını söyleyen Akmumcu, son olarak tüm bunların İstanbul ve Havalisi Örfî İdare Kumandanı Fahri Özdilek ile Askeri Vali Refik Aktulga tarafından gayet iyi bilindiğini iddia etmiştir.¹³⁷ Tüzüğünde “millî” bir müessese olduğunu ve “kökü dışarıda” olmadığını ileri süren masonların böyle bir uluslararası toplantıya iştirak etmesi bir yana 27 Mayıs Darbesi esnasında Uluslararası Mason Toplantısının tüm yasaklara rağmen İstanbul'da yapılması asıl dikkat çekici ve manidar olan unsurdur. 23 Nisan 1961 tarihli Konvan Tersimatında (Tutanak), bilhassa dış ilişkilerin tesisi esnasında Büyük Locanın ateist değil teist olduğunun ve Yüksek Şura'dan tam bağımsız bir statüde bulunduğunun yabancı Büyük Locaları ikna edecek şekilde yetkililerce vurgulanması gerektiği kaydedildi. 27 Nisan 1963 tarihli Konvan'da ise bu yönde somut bir adım atılarak “Kainatın Ulu Yaradanı” yerine “düzenli” localarda kabul edildiği gibi “Kainatın Ulu Mimarı” ifadesinin kullanılması yönünde bir karar alındı. Ve son olarak İskoç Masonlarının yapmış olduğu öneri resmen kabul edildi ve 27 Nisan 1963 tarihli Konvan'a sunulan İdare Raporu'nda mevzuat ve ritüel değişiklikleri ile ilgili çalışmaların bırakılarak, doğrudan Anglosakson Masonluğuna ait mevzuat ve ritüellerin tercüme edilmesi ve aynen tatbiki resmen kabul edildi.¹³⁸

135 Luther A. Smith, “Masonik Bir Toplantı”, *Türk Mason Dergisi*, Y. 1, S. 2, Ocak 1951, s. 2206.

136 Açılımı Association Maçonnique Internationale olan bu örgüt Mason Sözlüğüne göre A.M.I 1921 yılında kurulmuş obediyanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen bir örgüttür. Ancak çalışmalarını 1950 yılında sona erdirmiştir. Dolayısıyla bu toplantı bir A.M.I toplantısı olmasa bile pek çok önemli ülkenin masonlarının kritik günlerde toplandığı uluslararası bir mason toplantısıdır. Murat Özgen Ayfer, *Mason Sözlüğü*, s. 43.

137 T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem: 8, C. 16, Toplantı: 2, 4.8.1971.

138 26/27 Nisan 1969 Konvan Raporu, İdare Raporu Eki, s. 9'dan aktaran: Y. S. Ağaoğlu, *Türk Masonluk...*, s. 95.

Görüldüğü üzere Türkiye masonları salt evrensel masonluk tarafından tanınmak adına “bağımsızlık” iddiası içindeki duruşlarından taviz vermek suretiyle özgün ve millî bir mevzuat yerine doğrudan Anglosakson Masonluğuna ait mevzuatın tercüme edilerek kullanılması cihetine gitmeye karar vermişti. Belki bu tavizkar tavrın neticesi olarak uzun zamandır sürüp giden tanınma girişimleri nihayetinde masonlar açısından müspet bir netice doğurmuş ve 1963 yılı itibarıyla İskoçya ve New York Locaları başta olmak üzere dünyadaki birçok “düzenli” Büyük Loca THKEMBL’ni tanıyarak “nizamî” kabul etmiştir.¹³⁹ 1965 yılında ise İskoçya Büyük Locası, Türkiye Büyük Locası’ni Anglosakson Masonluğuna resmen tanıtmak adına masonik bir merasim düzenlemiştir.¹⁴⁰ Ancak bundan bir müddet önce masonlar açısından olumlu sayılabilecek bu atmosferi bozacak ve Türkiye masonlarını ikiye bölecek nitelikte siyasi bir hadise yaşanacaktı. “Münkir Masonluk Hadisesi”¹⁴¹ olarak tarihe geçen bu gelişmenin baş aktörü ise Türk siyasetinin geleceğine damgasını vuracak olan Süleyman Demirel’di.

29 Kasım 1964 tarihinde yapılacak Adalet Partisi Büyük Kongresi’nde genç bir siyasetçi olarak Demirel’in partinin Genel Başkanı seçileceği düşünülmekteydi. Söz konusu seçim için üç aday yarışmaktaydı: Süleyman Demirel, Tekin Arıburun ve Sadettin Bilgiç.¹⁴² Bilgiç’in taraftarları seçimde Demirel’e karşı avantaj elde edebilmek için Bilgi Locasının bastırıldığı albümden faydalanarak Süleyman Demirel’in mason olduğunu teşhir etmişlerdi.¹⁴³ Demirel ise bunu kesin bir dille reddederek “*Ben Mason değilim. Ben, sabah kahvaltısına Kur’an-ı Kerim okumadan oturmayan bir ailedenim*” şeklinde bir beyanat vermek zorunda kalmıştı.¹⁴⁴ Hatta Demirel, devrin Büyük Üstat Kaymakamı Enver Necdet Egeran kanalıyla Büyük Loca’dan kendisine ait mason kaydı bulunmadığına dair 14 Kasım 1964 tarihli ve Türk Yükseltme Cemiyeti antetli sahte bir belge almıştı.¹⁴⁵ Söz konusu belgede Ankara şubesi mührü ve ikinci başkanın imzası da bulunmaktaydı. Belgede: “*İsteğinize uyarak yapılan tetkiklere göre cemiyetimizde kaydınızın bulunmadığı anlaşılmıştır*” ibaresi yer almaktaydı. Ancak, takip eden süreçte söz konusu belgede yanıltıcı bilgi verildiği ve Demirel’in Bilgi Locası mensubu bir mason olduğu Egeran tarafından da kabul edildi. Egeran, politik geleceği parlak “*bir mason*

139 E. N. Egeran, *Gerçek Yüzüyle...*, s. 56.

140 Yavuz Selim Ağaoglu ve M. Remzi Sanver, *Masonluk Tarihimizde 1965 Olayları Yarım Asır Sonra Bir Retrospektif Denemesi*, 3. Baskı, HKEMBL İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2018, s. 266.

141 O. Koloğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 155-161.

142 *Cumhuriyet*, “A.P. Lideri Bugün Seçiliyor”, 29 Mart 1964, s. 1.

143 Y. S. Ağaoglu ve M. R. Sanver, *Masonluk...*, s. 250; *Cumhuriyet*, “AP’de Mücadele Hızlandı”, 26 Kasım 1964, s. 1; *Akis*, “A.P. Demokrat Parti!”, 20 Kasım 1964, s. 13.

144 *Cumhuriyet*, “A.P. Lideri Bugün Seçiliyor”, s. 1; *Akis*, “A.P. Savulun Başbakan Geliyor!”, 4 Aralık 1964, s. 7.

145 *Yön*, “Anglosakson Temsilcisi Mobilci Necdet Egeran Büyük Üstatlığı Kaybetti”, 19 Kasım 1965, Yıl 4, Sayı 138, s. 8.

biraderinin” siyasi hayatını olumsuz etkilememek amacıyla bu belgeyi verdiğini açıkça itiraf etti.¹⁴⁶ Neticede Demirel, bu belgeyi kullanarak AP delegelerini ikna etmiş ve ciddi bir oy farkıyla AP Genel Başkanı seçilmişti.¹⁴⁷ Yaşanan bu olay yukarıda belirtilen ve uzun süreden beridir varlığını derinden derine hissettiren Yüksek Şura-Büyük Loca çatışmasının iyiden iyiye açığa çıkmasını sağladı. Bundan sonra yaşanacaklar ise Türkiye masonluğunun geri dönülmez biçimde ikiye bölüneceği sürecin başlangıcı olacaktı.¹⁴⁸

Demirel olayının Türkiye masonları arasında bölünmeye sebep olmasındaki görünür nedenler mason üstadı Suha Aksoy’a göre *bir politikacıya, kendi yararına kullanması için, o politikacının Mason olmadığına dair bir belge verilmesinin yanlışlığı* dışında şu sebeplere dayanmaktadır: 1. Aksoy’a göre belge sahtedir. *Çünkü belge verilirken, belgeyi imzalayan kişi belgeyi isteyen zatın Mason olduğunu bilmektedir.* 2. O tarihte belgeyi veren Enver Necdet Egeran henüz Üstat Kaymakamıdır ve *Üstat Kaymakamının, Büyük Üstat ve Büyük Görevliler Kurulu’nu haberdar etmeden böyle bir belge vermesi* masonik ilkelere göre *yanlıştır.* 3. Büyük Üstatlık seçimlerinden önce Enver Necdet Egeran aday olmayacağını *söylediği halde adaylığı kabul etmiş ve Büyük Üstat seçilmiştir.* 4. Düzenlenen *Konvanda belge olayının görüşülmesine engel olan Büyük Üstat Ekrem Tok, bu engelleme davranışıyla suç işlemiştir.* 5. Büyük Üstat seçiminde *beş oy boş çıkmıştır. Masonlukta çekimsellik yoktur. Bu sebeple Aksoy’a göre seçimlerin yenilenmesi gerekmektedir.*¹⁴⁹

Demirel olayına bu şekilde yaklaşan geneli Yüksek Şura’nın otoritesini kabul etmiş kişilerden müteşekkil mason üyeler ciddi anlamda yaşananlara tepki göstermişlerdi. Neticede Yüksek Şura, Necdet Egeran Bey’e “Masonluktan tard ve ihraç”, Ekrem Tok Bey’e de “bir seneliğine masonluk hak ve hizmetlerinden mahrumiyet” cezası verdi. Buna karşılık Büyük Loca Egeran’a ve Tok’a herhangi bir ceza vermemiş, aksine Yüksek Şura’yı Büyük Loca’nın Büyük Üstatlarına ceza vermek suretiyle sahip olduğu yetkiyi aşmakla suçlamıştır. Bununla birlikte Büyük Loca, Büyük Amir Kaymakamı Galip Taş Bey aracılığıyla Yüksek Şura’nın Büyük Üstat seçimine müdahale etmeye ve kulis yapmaya çalıştığını da öne sürmüştür. Ayrıca, Büyük Loca’ya göre Yüksek Şura yetki sahibi olmadığı halde simgesel locaların işlerini görmeye ve aksi durum söz

146 Y. S. Ağaoğlu ve M. R. Sanver, *Masonluk...*, s. 250; Yön, “Demirel’in Türk Masonluğunda Yarattığı Buhran”, 4 Kasım 1966, Y. 5, S. 188, s. 16

147 *Cumhuriyet*, “Demirel AP Genel Başkanı Oldu”, 30 Kasım 1964, s. 1; *Hürriyet*, “Demirel Büyük Farkla Genel Başkan Seçildi”, 30 Kasım 1964, s. 1; *Milliyet*, “Demirel Ezici Bir Farkla Başkan Oldu”, 30 Kasım 1964, s. 1.

148 Y. S. Ağaoğlu ve M. R. Sanver, *Masonluk...*, s. 251.

149 Suha T. Aksoy, *1965-1966 Olayları*, HKEMBL İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2022, s. 81-82.

konusu olduğu halde simgesel loca kurma yetkisini haiz olduğu iddiasına devam etmekteydi.¹⁵⁰ Bu tartışmalar ilerleyen süreçte öylesine ciddi bir boyut almıştır ki aleyhindeki itirazlara dayanamayan Necdet Egeran Bey, Büyük Loca tarafından ceza almadığı halde Büyük Üstatlıktan istifa etmek zorunda kalmıştır.¹⁵¹ 5 Aralık 1965 seçimiyle Egeran'ın yerine geçen yeni Büyük Üstat Hayrullah Örs¹⁵² de Yüksek Şura'ya ve itirazcılara yönelik politikaya aynen devam etmiştir. Ve bunun neticesinde itirazcılar daha keskin bir ayrılığa yönelerek açıktan tavır almaya ve istifalara başlamıştır.

Demirel'e verilmiş olan belgeye itiraz eden ve buna karşılık Büyük Loca'dan beklediği yaklaşımı göremeyen Yüksek Şura, 9 Nisan 1966 tarihinde göndermiş olduğu mektupla Büyük Loca ile aralarında mevcut olan konkordatoyu feshettiğini ilan etmiştir.¹⁵³ Bunun üzerine İzmir ve İstanbul'daki localardan itirazlar yükselmeye başlamıştır. Bu itirazların sonucunda yaklaşık Yüksek Şura yanlısı masonlar Büyük Loca'dan istifa etmiş ve Yüksek Şura tarafından tanzim edilen yeni simgesel loca kurma çalışmalarına yönelmiştir.¹⁵⁴ Yeni localar, 4 Haziran 1966 tarihinde bir araya gelerek ilk toplantılarını gerçekleştirmiş ve Özgür Masonlar Büyük Locası'nı yani o günkü ismiyle Türkiye Büyük Mason Mahfilini kurmuştur. Söz konusu toplantıda ilk Büyük Üstat olarak Orhan Hançerlioğlu seçilmiştir. Ve böylece Türkiye'de iki Büyük Loca ve iki ayrı obediyan ortaya çıkmıştır. Büyük Mason Mahfili, akdettiği 8 maddelik konkordatoyla Yüksek Şura tarafından resmen tanınmıştır. Ve kısa zamanda "Liberal Masonluk" olarak bilinen Fransız masonluğuna tabi yabancı localar tarafından tanınmıştır. Kısa müddet sonra 1967 yılı itibarıyla Fransa Büyük Locası'ndan "berat" alarak aynı çizgide çalışan on beş "Büyük Doğu" tarafından da resmen tanınmıştır.¹⁵⁵

Söz konusu gelişmeler üzerine yeni Büyük Üstat Hayrullah Örs, locadan istifa eden Yüksek Şura yanlısı masonları ve mevcut Yüksek Şura'yı gayri muntazam ve klandesten ilan etmiştir.¹⁵⁶ Örs'ün Büyük Üstadı olduğu Büyük Loca'nın kucağındaki yeni

150 S. T. Aksoy, *1965...*, s. 83.

151 A. Erginsoy, *Türkiye'de Masonluğun...*, s. 123; Süha Aksoy, *Masonlukta 50 Yıl*, Basımevi belli değil, İstanbul, 2009, s. 162.

152 H.K.E.M.B.L., *Türk Masonluğunun...*, s. 18.

153 G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s. 365 vd.

154 A. Erginsoy, *Türkiye'de Masonluğun...*, s. 124.

155 G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s. 404 vd, 408, 410; Ümit Sakmar, "Özgür Masonlar Büyük Locasının 50 Yılı Nasıl Geçti", *Özgür Masonlar Büyük Locası 50 Yaşında*, Logos Yayıncılık, Basım yeri mevcut değil, 2016, s. 11-12.

156 A. Erginsoy, *Türkiye'de Masonluğun...*, s. 124.

görev ise evrensel menşe intizamına dahil yeni bir Yüksek Şura kurmaktır.¹⁵⁷ Bu esnada mevcut Yüksek Şura'nın verdiği aylık kararını ve Büyük Loca'ya yönelik uygulamalarını onaylamayan on Yüksek Şura üyesi üstat mason 9 Aralık 1967 tarihinde Büyük Loca'nın öncülüğünde kurulacak Yüksek Şura'yı yeniden organize etme çalışmalarına katılmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda re-organize edilen Yüksek Şura "Türkiye Fikir ve Kültür Derneği" adı ile resmî kuruluşunu gerçekleştirerek 4-33. dereceleri kapsayacak şekilde Eski ve Kabul Edilmiş Skoç Ritine bağlı olarak çalışmalarına başlamıştır.¹⁵⁸ Büyük Loca, bu arada adres değişikliği yapmış ve Taksim'de bulunan ve ismi sonradan Nur-u Ziya Sokağına dönüşecek olan Polonya Sokağına taşınmıştır.¹⁵⁹ Takip eden süreçte uzun zamandır mevcut olan menşe nizamı sorunu ve buna bağlı olarak gelişen Türkiye masonluğunun İngiltere Birleşik Büyük Locası tarafından "düzenli" kabul edilmeme hususu pratik bir formül ile çözüme bağlanmıştı. Bu formüle istinaden Türkiye masonlarının 1909 yılında kurulan Türkiye Büyük Locası ile tarihsel bağlantı oluşturarak menşe nizamı temin etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Buna göre, Türkiye Büyük Locasının kurucuları arasında Mısır Büyük Locasına bağlı Resne Locasının¹⁶⁰ da mevcut olduğu ileri sürülmüştür. Resne Locasının 1935 senesine kadar İngiltere Birleşik Büyük Locası'nın ritüellerinin tercümelerini aynen kullanmak suretiyle çalışmalarını sürdürdüğü ve 1946'da farklı isimlerle uyandırılan yeni locaların kurucuları arasında Resne Locası üyesi masonların oldukları öne sürülmüştür. Son olarak, menşe itibarıyla "düzenli" sayılan Mısır Büyük Locası'ndan gelen Resne Locası üyeleri tarafından kurulan altı locanın halen faaliyette bulunduğu, böylelikle Resne Locası dahil tanınmak için gereken yedi locanın mevcut olduğu ve tüm bu nedenlerle Türkiye masonluğunun menşe nizamına dahil edilmesi gerektiği detaylı biçimde İngiltere Locası'na açıklanmıştır.¹⁶¹ İngiltere Locası bu tezi kabul etmiş ve 9 Eylül 1970 tarihinde Türkiye Büyük Locası'nı resmen tanımıştır. 7 Ekim 1970 günü İrlanda Büyük Locası da Türkiye Büyük Locasını

157 Menşe intizamı, bir büyük locanın tanınmış bir büyük loca tarafından yahut en az üç kökeni muntazam locanın bir araya gelmesiyle usulüne uygun biçimde kurulmuş olması anlamına gelmektedir. Osmanlı ve Cumhuriyet devrindeki localar gereken "menşe intizamı" koşullarını taşımıyordu. Ed. M. Remzi Sanver, *Masonluk Kültürü*, Anadolu Güneşi Araştırma Locası, 2010, s. 53 ve S. T. Aksoy, *1965...*, s. 28; Der. Nafiz Ekemen, *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1978, s. 2.

158 Çetin Yalçın, "1909-1970 Yılları Arasında Türk Masonluk Tarihi", *Sadık Dostlar 1959-2009*, Yıltem Matbaası, İstanbul, 2008, s. 175; H.K.E.M.B.L., *Türk Masonluğu'nun...*, s. 18; G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s. 419, 421 vd. Yeni Yüksek Şura üyeleri şu isimlerden oluşmaktaydı: Başkan (Hakim Büyük Amir) Ekrem Tok, Mehmet Ali Haşmet Kırcı, Mecit Duruiz, Mukbil Gökdoğan, Kemal Eyüb

159 Murat Özgen Ayfer, *Masonluk Nedir...*, s. 281

160 Resne Locası, Mısır Millî Büyük Locasına bağlı olarak 1 Kasım 1908'de kurulmuştur. İlk Üstad-ı Muhterem ise Kahraman- Hürriyet Resneli Niyazi Bey'in kardeşi Eczacı Osman Fehmi Bey'dir. Erenler Muhterem Locası, *Türk Masonluk Tarihinde 50 Yıl*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 2007, s. 27; Ergin Koparan, "Resne'den Sur'a 45 Yıl: Erenler Muhterem Locası", *Mimar Sinan Dergisi*, No. 125, s. 18-19.

161 Y. S. Ağaoğlu ve M. R. Sanver, *Masonluk...*, s. 501; S. T. Aksoy, *1965...*, s. 39.

tanıma kararı almıştır.¹⁶² Böylece 1909'dan itibaren süren tanınma sorunu ortadan kalkmış ve Türkiye Büyük Locası evrensel Anglosakson masonluğu tarafından “düzenli” statüde bir loca olarak yoluna devam etmiştir.

Türkiye masonları arasındaki temel ayrılık aslında dünya çapında yaşanan Anglosakson Masonluğu-Fransız Masonluğu arasındaki çatışmadan da etkilenmişti.¹⁶³ Murat Özgen Ayfer Türkiye masonluğu içinde yaşanan çatışmayı dünyada ve Türkiye’de yaşanan siyasi ve kültürel gelişmeler bağlamında okuyarak farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Buna göre genelde devlet bürokrasisi içinde yer alan son dönem Osmanlı aydınında¹⁶⁴ Fransız kültürünün ağırlığı fazladır. Bu nedenle Osmanlı masonluğu da genel olarak Fransız Obediyansına bağlı localarda doğmuş ve söz konusu etkinin dışında kalamamıştır. Ancak, 1945’lerden ve özellikle de 1950’li yıllardan itibaren Türkiye’de var olmaya başlayan ABD ve NATO etkisi ABD, İngiltere ve Türkiye arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesinin de önünü açmıştır.¹⁶⁵ Bu durum Türkiye masonlarını doğrudan etkisi altına alarak Anglosakson Masonluğuna dahil olmalarına vesile olmuştur. Ve sonuç olarak Türkiye masonluğu iki farklı masonluk anlayışına yönelmiştir.

Sonuç

1935 yılında kendi isteğiyle “uykuya yatan” Türkiye masonları siyasi durum değişmesiyle birlikte 1948 yılında uykudan uyandırılmıştır. Gerçi makalede belirtildiği üzere Türkiye’deki masonlar henüz uykudayken de Yüksek Şura kanalıyla masonik çalışmalarına devam etmiş ve yeni locaların açılmasını sağlamıştır. Bilinenin aksine makalede işaret edildiği gibi mason localarının Atatürk tarafından kapatılmış olmamasının ve uykuya yatma işinin göstermelik bir fesihle gerçekleştirilmiş olmasının nedeni de Yüksek Şurayı kapanma kararından uzak tutmak ve faaliyetlere devamını sağlayabilmektir. Böylece 13 sene müddetince uykuda kalan Türkiye masonluğu Yüksek Şura eliyle bir kez daha uyandırılabilirdi. Ancak, Skoç Ritine bağlı olarak çalışan Türkiye

162 H.K.E.M.B.L., *Türk Masonluğu'nun...*, s. 18; *Mimar Sinan Dergisi*, “İç Haberler”, s. 107; Der. N. Ekemen, *Arşivlerimiz İçinde...*, s. 108; G. Öcal, *Türk Masonluğu*, s.462.

163 Cemal Kıpçak, “Neden İki Tür Masonluk?”, *Mason Dergisi*, Y. 23, S. 13, 1 Ekim 1973, s. 10-13.

164 Kenan Özkan’ın da belirttiği üzere Osmanlı’da aydın, devlet adamları arasından çıkmıştır. İktisadi alt-yapısı nedeniyle Batı’daki gibi bir sivil aydın zümresi Osmanlı’da oluşmamıştır. Osmanlı’da aydın zümrenin oluşumu 19. yüzyıl modernleşmesine paralel biçimde gelişmiştir. Bu zümre klasik ulemeden farklı şekilde yetişmiş Batılı tarzda yeni bir aydın tipolojisini ortaya çıkarmıştır. Söz konusu aydın zümre, Batılı kavramları bilen, Batılı yaşam tarzını benimsemiş ve Batı dillerini konuşan bir aydın profilini haizdir. Ve bunun dışında bahse konu zümrenin kökleri yurt dışında açılan elçiliklerde görevli memurlar ile Tercüme Odası’ndan yetişmiş bürokratlara dayanmaktadır. Tam da bu nedenle Osmanlı’da ilk dönem aydın zümre aynı zamanda devlet adamıdır. Bkz.: Kenan Özkan, “Bir Modernleşme Deneyimi Olarak Kemalizm’e Tarihsel Süreklilik Perspektifinden Bakmak”, *100 Yıllık Cumhuriyet Türk Modernleşmesi*, Ed. Zeynep Banu Dalaman vd., İstanbul, 2023, s. 66.

165 Murat Özgen Ayfer, *Masonluk Nedir...*, s. 276 vd.

Yüksek Şurası uykudan uyandırma faaliyetini anlaşılabilir biçimde bu ritin kaidelerine ve Anglosakson Masonluğunun lideri konumunda olan İngiltere Birleşik Büyük Locası ilkelerine aykırı biçimde gerçekleştirmişti. Oysa “düzenli” sayılabilmek ve menşe nizamında bulunabilmek için teamüllere uygun hareket edilmesi ve simgesel locaların bağımsız bir Büyük Loca tarafından kurulması gerekmektedir. Buna rağmen Türkiye’de aksi istikamette hareket edilmiş ve anlaşıldığı üzere Yüksek Şura otorite alanı dışında hareket ederek tanınma sürecinin uzamasına neden olmuştur. Bu da Türkiye masonluğunun uyanıştan itibaren 22 sene müddetince tanınmaması sonucunu doğurmuştur.

Tam bu noktada asıl sorgulanması gereken ise Türkiye masonluğunun hangi saiklerle bu tanınma olayına ve menşe nizamına dahil olma çabalarına giriştiği hususudur. Bu durum, komünizmi enternasyonal ölçekte yaymak isteyen ve tüm ülkelerde kendisine bağlı yapılanmalar teşkil etmeye çalışan Komintern (Komünist Enternasyonal) örgütlenmesine benzetilebilir. Nasıl ki Komintern tüm ülkelerdeki komünist hareketleri tek merkeze (Sovyetler) bağlamak ve bu merkezden yönetmek stratejisine sahip idiyse ve tüm ülkelerin komünist hareketleri bu oluşuma dahil olma çabası verdiyse Anglosakson Masonluğu için de aynısı geçerliydi.¹⁶⁶ Her ne kadar mason kaynaklarında evrensel masonluğa ve onun menşe nizamına katılma pratiği masonluğun gereği olarak görülse de ulusal bir yapılanma olduğunu iddia eden bir oluşum için İngiltere Masonluğu tarafından tanınma çabasının bu kadar yoğun olması ciddi bir çelişkidir. Anlaşıldığı üzere bunun ilk nedeni masonlara göre evrensel masonluk ilkelerinin taşıyıcısı olduğu kabul edilen en önemli loca tarafından tanınmanın dünya masonluğunun nezdinde itibarlı bir konum elde edilmesine vesile olmasıdır. Bir de Komintern örneğinde belirtildiği gibi evrensel bir yapıya dahil olmak demek aynı zamanda o yapının ihtiva ettiği ilkelerin dünyaya yayılması için ihtiyaç duyulan birliği sağlamak ve katılan açısından da evrensel bir gücü yanına almak anlamına gelmektedir. Kaldı ki herhangi bir oluşum veya yapı için inandığı ilkelerin taşıyıcısı ve öncüsü olan enternasyonal merkeze eklenmek inandığı ilkelere katkı sunmak ya da o evrensel gücün pek çok açıdan desteğini elde etmek açısından yadsınamaz bir kazanımdır. Örneğin makalede belirtildiği üzere “düzenli” sayılmak adına İskoçya Locası’nın desteğinin sağlanması veya yine Türkiye masonlarının tanınması için Amerikalı mason üstatlar tarafından Skoç Riti Ritüellerinin tercümelerinin kullanılmasına yönelik verilen taktik-strateji söz konusu desteğin teorik ve pratik örnekleri olarak öne çıkmaktadır. Tüm bunlar evrensel bir yapıya veya birliğe dahil olmanın somut kazanımlarıdır. Türkiye

166 Komintern’in gelişimi ve 21 Koşul vesilesiyle oluşturmaya çalıştığı merkezi yapı için bakınız: Enver Emre Öcal, *Şefik Hüsnü Değmer’den İşçi Partisi’ne Aydınlık Hareketi’nin Tarihsel Süreci*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017, s. 25, 89.

masonları da evrensel Anglosakson masonluğunun öncüsü konumundaki İngiltere Birleşik Locasının ve tüm Anglosakson masonluğunun desteğini sağlamayı kuvvetle muhtemeldir ki bu perspektiften hareketle ısrarla talep etmiştir.

Bu arada makalede tartışılan diğer bir konu da eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in masonluğu hadisesidir. Bu noktada makaledeki bulgulardan hareketle şunu hassaten belirtmek gerekir ki Türkiye masonları arasındaki temel ayrılık noktasını tek başına bu hadisenin oluşturduğunu söylemek kesinlikle mümkün değildir. Kaldı ki tarihte cereyan eden hiçbir hadise iktisadi alt-yapı ilişkileri, tarihsel bağlam, tarihin o anındaki maddi koşullar ve tüm bağlantıları göz önünde bulundurulmaksızın tek bir kişi veya hadiseye indirgenemez. Bu açıdan bakıldığında nasıl ki Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi hadisesi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdına düzenlenen suikasta¹⁶⁷ indirgenemezse Türkiye'deki mason bölünmesinin nedeni de Demirel hadisesine indirgenmemelidir. Söz konusu bölünmenin altında yatan sebepler yukarıdaki bulgulardan anlaşılacağı üzere bu olayı fazlası ile aşan tarihsel birikimin neticesidir. Aslında hadisenin temelinde çok önceden beri var olan, uykudan uyandırılma olayından itibaren derinden derine akıp gelen bir otorite çatışmasının varlığının yattığı aşikardır. Demirel olayı ise bu sessiz çatışmanın yoğunlaştırdığı birikimin sadece taşmasına neden olan küçük bir vesileden ibarettir. Gerçekte olan ise Yüksek Şura ile Büyük Loca arasında yaşanan otorite çatışmasıdır. Dolayısıyla, “Büyük Bölünme” hadisesi yukarıda bahsi geçen iki kurum arasındaki iktidar çatışmasından kaynaklanmıştır. Fakat bu çatışmanın arka planında siyasi, iktisadi ve hakimiyete dayalı daha girift evrensel bir çatışmanın olduğu da görmezden gelinmemelidir. Makalede de belirtildiği üzere Murat Özgen Ayfer'in bu konudaki yaklaşımı hayli derinliklidir. Buna göre Osmanlı döneminde Frankofon kültürü ve dili Türkiye üzerinde hayli etkindir.¹⁶⁸ Dolayısıyla, Osmanlı döneminde Türkiye'de siyasi ve kültürel açılardan Fransa'ya karşı ciddi bir yönelim mevcuttur. Bu Türkiye masonluğu için de böyledir. Osmanlı masonları, ki buna şehzadeler de dahildir, Fransız Obediyansına bağlı localarda tekris edilmişlerdi.¹⁶⁹ Braudel'in de belirttiği üzere Birinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin merkezi ABD'ne kaymış¹⁷⁰ ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren İnönü dönemiyle birlikte Türkiye'de Anglosakson kültürü, dili ve iktisadiyatı egemen olmaya başlamıştır.¹⁷¹ Bunun mason localarına da yansımış olabileceği ve ayrılığın temelinde yatan asıl evrensel çatışmanın

167 Bkz. Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 354.

168 Murat Özgen Ayfer, *Masonluk Nedir...*, s. 276 vd.

169 Edhem Eldem, *V. Murad'ın...*, C. 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 18.

170 Fernand Braudel, *Kapitalizmin...*, s. 81.

171 Attila İlhan, *Hangi...*, 47, 170 vd.

gereçeklerinin buralarda aranabileceğine dair yaklaşımlar bu açıdan irdelenmeye muhtaç ve sorgulanabilir görülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları¹⁷²

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA),

2. Süreli Yayınlar¹⁷³

Akis Son Posta

Akşam T.B.M.M Tutanak Dergisi

Anadolu T. C. Resmî Gazete

Cumhuriyet Tesviye

Hakimiyeti Milliye Türk Mason Dergisi

Hizmet Vatan

Hürriyet Yeni Asır

Kurun Yön

Mason Dergisi Zaman

Milliyet

Mimar Sinan

Sebilürreşâd

172 Kullanılan belgelerin künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

173 Kullanılan süreli yayınların künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

3. Araştırma Eserler

- Ağaoğlu, Yavuz Selim ve Sanver, Remzi M. *Masonluk Tarihimizde 1965 Olayları Yarım Asır Sonra Bir Retrospektif Denemesi*. 3. Baskı. HKEMBL İktisadi İşletmesi. İstanbul. 2018.
- Ağaoğlu, Yavuz Selim. “Türk Masonluk Tarihinde Çıracılık Derecesi Ritiüelleri”. Düzenleyen: Şakul Muhterem Locası. *95. Yılında Türk Masonluğu*. (Yayınevi belirtilmemiş). İstanbul, 2004. ss. 87-117.
- Ağaoğlu, Yavuz Selim. *Mahmut Esat’a Karşı Unutulmuş Bir Mücadele*, HKMML İktisadi İşletmesi, İstanbul, 2017.
- Akarlı, Hüseyin Dilek. “Türkiye H.K.E.M.B.L.’nin 95. Yılında Geçmiş ve Geleceğe Bakış”. Düzenleyen: Şakul Muhterem Locası. *95. Yılında Türk Masonluğu*. (Yayınevi belirtilmemiş). İstanbul, 2004. ss. 8-20.
- Akın, Rıdvan. “İttihat ve Terakki Hükümetleri’nin Divan-ı Harb-i Örfi’de Yargılanması ve Malta Sürgünleri (1918-1921). *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. I. 2014/1. ss. 59-121.
- Aksoy, Suha T. *1965-1966 Olayları*. HKEMBL İktisadi İşletmesi. İstanbul. 2022.
- Aksoy, Süha. *Masonlukta 50 Yıl*. (Basımevi belli değil). İstanbul, 2009.
- Akşin, Sina. *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. B. 9. İmge Kitabevi. İstanbul. 2023.
- Anadolu Güneşi Araştırma Locası. *1932 Basımlı Aslı ve Günümüz Türkçesiyle Türkiye Büyük Maşrıkı’nın Localar Genel Tüzüğü*. B. 3. Der. Öcal, Güngör. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası İktisadi İşletmesi. İstanbul, 2013.
- Anduze, Eric. *Osmanlı Türkiye’sinde Masonluk*. 1908-1924. Çev. Can Kapyalı. Sokak Kedisi. İstanbul. 2012.
- Apak, Kemalettin. *Ana Çizgileriyle Türkiye’deki Masonluk Tarihi*. (Yayınevi belli değil). İstanbul. 1958.
- Arıcan, Musa Kazım. “Panteizm ve Panenteizm Tartışmaları Arasında Spinoza”. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*. V. 3. I. 1. ss. 17-32.
- Arıkan, Mustafa ve Deniz, Ahmet. “Türk Ocaklarının Kapatılışı, Borçları ve Emlâkinin Tasfiyesi”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15. 2004, ss. 401-432.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*. C. II. B. 5. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 2008.
- Ateş, Toktamış. *Türk Devrim Tarihi*. 6. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul. 2010.

- Aybars, Ergün. “Mahmut Esat Bozkurt ve Masonlar”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Tarihi*. S. 4. Haziran 1994. ss. 245-262.
- Belge, Murat. “Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. C. 1. İletişim Yayınları. İstanbul. 1983.
- Biber, Ahmet Emre. “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Sistemine Eklemlenme Süreci ve Azgelişmişliğin Evrimi”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. C. 6. S. 1. 2009. ss. 27-44.
- Birinci, Ali. *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*. Dergah Yayınları. İstanbul. 1990.
- Bloch, Marc. *Feodal Toplum*. B. 4. Çev. Melek Fırat. İslık yayınları. İstanbul. 2019.
- Bozkurt, Celil. “Bir Yahudi Aleyhtarının Anatomisi: Cevat Rifat Atilhan”. *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*. No. 2. Yaz 2018. ss. 102-119.
- Bozkurt, Celil. *Eserleri ve Fikirleri ile Cevat Rifat Atilhan*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.
- Braudel, Fernand. *Kapitalizmin Kısa Tarihi*. B. 4. Çev. İsmail Yerguz. Say Yayınları. İstanbul. 2017.
- C.H.P. Programı*. Ulus Basımevi. Ankara 1935.
- Çakıcıoğlu, Raziye Oban. “Levanten kavramı ve Levantenler Üzerine Bir İnceleme”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 22. ss. 337-356.
- Çelik, Hüseyin. *Ali Suavi Hayatı ve Eserleri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991.
- Çetin, Nurullah. “Ziya Paşa”, *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı*, Ed. Parlatur, İsmail Akçağ Yayınları, ss. 129-199.
- Davaz, Aslı. *Eşitsiz Kız Kardeşlik*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. 2014.
- Der. Ekemen, Nafiz. *Arşivlerimiz İçinde 1965 Olayları*. Yenilik Basımevi. İstanbul. 1978.
- Dickie, John. *Hür Masonlar Modern Dünyayı Nasıl Şekillendirdi?*. Çev. Mehmet Şengöçmen. Kronik Kitap. İstanbul. 2023.
- Dumont, Paul. *Grand Orient de France Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu XIX. Yüzyıl Ortası ile Birinci Dünya Savaşına Yakın Dönemde İstanbul’da Fransız Obediyansına Bağlı Mason Locaları XX. Yüzyıl Başlarında Selanik’teki Fransız Obediyansına Bağlı Fran Masonluk*. Çev. Rıfat İnsel. Yenilik Basımevi. İstanbul. 1985.
- Dumont, Paul. *Osmanlılık, Ulusçuluk ve Masonluk*. B. 3. Çev. Ali Berktaş. İstanbul. 2014.
- Ed. Sanver, M. Remzi. *Masonluk Kültürü*. Anadolu Güneşi Araştırma Locası. 2010. s
- Egeran, Enver Necdet. *Gerçek Yüzyüyle Masonluk*. HKEMBL İktisadi İşletmesi. İstanbul. 2015.

- Eldem, Edhem. Geç Osmanlı Döneminde Masonluk ve Siyaset Üzerine İzlenimler. *Toplumsal Tarih*. C. 6. S. 33. 1996. ss 16-28.
- Eldem, Edhem. *V. Murad'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları*. C. I. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul. 2019.
- Erenler Muhterem Locası. *Türk Masonluk Tarihinde 50 Yıl*. Yenilik Basımevi. İstanbul. 2007.
- Erginsoy, Abdurrahman. *Türkiye'de Masonluğun Doğuşu ve Gelişmesi*. B. 3. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası İktisadi İşletmesi. İstanbul, 2015.
- Erman, Sahir ve Umur, Suha. “Ünlü Masonlar”. *Mimar Sinan*. S. 30. 1970.
- Febvre, Lucien. Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İmge Kitabevi Yayınları. Ankara. 1995.
- Genç, Mehmet. Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi -I-. Ötüken Yayınları. İstanbul. 2021.
- Göl, Hacer. “Mahmut Şevket Paşa Suikastı”. *Tarih ve Gelecek Dergisi*. C. 7. S. 1. Mart 2021. ss. 334-362.
- Gürata, Mithat. *Masonluk*. Savaş Matbaacılık A. Ş. İstanbul. 1987.
- Hanioğlu, M. Şükrü. *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*. İletişim Yayınları. İstanbul. 1986.
- Haz. Ağaoğlu, Yavuz Selim. *Masonluk Tarihimizde 1920-1924 Dâimî Hey'et-i Muazzama Zabıtları*. C. 1. HKEBML İktisadi İşletmesi. İstanbul 2023.
- Haz. Ağaoğlu, Yavuz Selim. *Muvaffakiyet Hasıl Olmuştur*. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Derneği İktisadi İşletmesi. İstanbul 2023.
- Haz. Ağaoğlu, Yavuz Selim. *Osmanlı Masonluğu 1917-1920 Dâimî Hey'et-i Muazzama Zabıtları*. HKEBML İktisadi İşletmesi. İstanbul 2018.
- Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası. *Türk Masonluğunun 95. Yılı*. İstanbul. 2004.
- Iacovella, Angelo. *Gönye ve Hilal İttihad-Terakki ve Masonluk*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul 1998.
- Ingham Clegg, Robert. *History of Freemasonry*. V. 4. The Masonic History Company. New York. 1927.
- Ingham Clegg, Robert. *History of Freemasonry*. V. 5. The Masonic History Company. New York. 1927.
- Ingham Clegg, Robert. *History of Freemasonry*. V. 7. The Masonic History Company. New York. 1927.
- İlhan, Attila. *Hangi Atatürk*. 4. Baskı. Bilgi Yayınevi. Ankara. 1999.

- İlter, Erdal. *Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi 'Millî Emniyet Hizmetleri Riyâseti (M.E.H./MAH) (1927/1965)*. MİT Basımevi. Ankara 2002.
- Kale, Kağan. *Hakikat ve Hürriyet'in Peşinde Necat Muhterem Mahfili ve 1930 Olayları*. B. 2. Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası İktisadi İşletmesi. İstanbul. 2020.
- Kapyalı, Can. "Yeni Osmanlılar ve Masonlar". *Mimar Sinan*. No. 122. 2001. ss. 73-88.
- Karl, Marks. *Ekonomi Politikiğin Eleştirisine Katkı*. B. 4. Çev. Sevim Belli. Sol Yayınları. Ankara. 1976.
- Keyder, Çağlar. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. B. 23. İletişim Yayınları. İstanbul. 2022.
- Koloğlu, Orhan. *Cumhuriyet Dönemi Masonlar*. Pozitif Yayınları. (Yayın yeri mevcut değil). 2004.
- Korle, Sinan. *Kızıltoprak Günlerim*. İletişim Yayınları. İstanbul. 1997.
- Küçükömer, İdris. *Düzenin Yabancılaşması*. B. 3. Bağlam Yayınları. İstanbul. 2002.
- Layikteş, Celil. "İngiltere Büyük Locası Arşivlerinde Türkiye ile İlgili Dokümanlar", *Mimar Sinan*, S. 71. 1989.
- Layikteş, Celil. *Türkiye'de Masonluk Tarihi Başlangıç 1721-1956*, C. 1. Yenilik Basımevi, İstanbul, 1999.
- Layikteş, Celil. *Türkiye'de Masonluk Tarihi Yapılanma 1957-1970*, C. 2. Yenilik Basımevi, İstanbul, 2001.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. B. 13. Çev. Boğaç Babür Turna. Arkadaş Yayınevi. Ankara. 2022.
- Longman Dictionary of Contemporary English*. B. 15. 1992. Basım yeri mevcut değil.
- Naudon, Paul. *Tarihte ve Günümüzde Masonluk*. B. 2. Varlık Yayınları. İstanbul. 1978.
- Neugebauer, Anke. "Die Bruderschaft der Wittenberger Steinmetze und Maurer und Ordnung von 1497". *Das ernestinische Wittenberg: Residenz und Stadt*. Wittenberg-Forschungen 5. Petersburg. 2020. ss. 163-176.
- Öcal, Enver Emre. "Batılılaşma ve Türk Modernleşmesi". *100 Yıllık Cumhuriyet Türk Modernleşmesi*. Ed. Dalaman, Zeynep Banu, Öcal, Enver Emre, Dönmez, Suat, Ak, Gökhan. İstanbul Topkapı Üniversitesi Yayınları. İstanbul. 2023.
- Öcal, Enver Emre. "Türkiye'de Masonluk ve Mason Dergiciliğinin Bir Örneği: Büyük Şark Dergisi". *Belgi Dergisi*. S. 26. Temmuz 2023. s. 75-106.
- Öcal, Enver Emre. *Şefik Hüsnü Değmer'den İşçi Partisi'ne Aydınlik Hareketi'nin Tarihsel Süreci*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017.
- Öcal, Güngör. *Türk Masonluğu*. B. 2. HKMBL İktisadi İşletmesi. Ankara. 2015.
- Özcan, Kemal. Atatürk Döneminde Masonluk ve Masonlarla İlişkilere Dair Bazı Arşiv Belgeleri". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. C. 7. S. 2. s. 1274-1291.

- Özdemir, Biltekin. *Osmanlı Devleti Dış Borçları*. B. 2. T. C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Ankara. 2010.
- Özgen Ayfer Murat. *Mason Sözlüğü*. Büyük Mason Mahfili. Basım yeri ve tarihi mevcut değil.
- Özgen Ayfer Murat. *Masonluk Nedir ve Nasıldır?*. B. 4. Pentagram Yayınları. Ankara. 2002.
- Özkan, Kenan. “Bir Modernleşme Deneyimi Olarak Kemalizm’e Tarihsel Süreklilik Perspektifinden Bakmak”, *100 Yıllık Cumhuriyet Türk Modernleşmesi*. Ed. Dalaman, Zeynep Banu, Öcal, Enver Emre, Dönmez, Suat, Ak, Gökhan. İstanbul, 2023, ss. 62-76.
- Polat, Eralp. “Namık Kemal K. (Kardeş) Vatan Şairi ve Gazeteci (1840-1888)”. *Mimar Sinan*. No: 134. 2004. ss. 50-78.
- Politzer, Georges. *Felsefenin Temel İlkeleri*, Çev. Muzaffer Erdost. Eriş Yayınları. Basım yeri belli değil. 2003.
- Ramsour, Ernest Edmondson. *Genç Türkler ve İttihât Terakki “1908 İhtilâlinin Hazırlık Dönemi”*. Çev. Hacasan Yüncü. Kayıhan Yayınları. İstanbul. 2001.
- Roderick H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856-1876*, C. 1. Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1997.
- Roderick H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform 1856-1876*, C. 2. Papirüs Yayınevi, İstanbul, 1997.
- Safi, Polat. *Milli İstihbarat Teşkilatı 1826-2023*. Kronik Kitap. İstanbul. 2023.
- Sakmar, Ümit. “Özgür Masonlar Büyük Locasının 50 Yılı Nasıl Geçti?”. *Özgür Masonlar Büyük Locası 50 Yaşında*. Logos Yayıncılık. (Basım yeri mevcut değil). 2016.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918’e*. İmge Kitabevi Yayınları. Ankara. 2003.
- Soysal, İlhami. *Dünyada ve Türkiye’de Masonluk ve Masonlar*. B. 5. Derin Yayınları. İstanbul 2004.
- Stalin, Joseph. *Son Yazılar 1950-1953*. 3. Baskı. Eriş Yayınları. (Basım yeri belli değil). 2005.
- Süslü, Azmi. “Tehcir Olayındaki Gerçekler”. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. C. 6. S. 1. ss. 271-280.
- Svolopoulos, Constantin. “L’initiation de Mourad V A La Franc-Maçonnerie Par Cl. Scalieri: Aux Origines du Mouvement Liberal en Turquie”, *Balkan Studies*, Ed. K. Mitsakis, V. 21. I. 2, 1980, ss. 441-457.
- Şimşir, Bilal. *Malta Sürgünleri*. B. 2. Bilgi Yayınevi. Ankara. 1985.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. B. 19. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul. 2010.

- TBMM Albümü 1920-2010*. 2. Cilt. Ed. Yıldırım, Sema ve Zeynel, Behçet Kemal. Ankara 2010.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasal Partiler*. B. 2. C. 1. Hürriyet Vakfı Yayınları. İstanbul. 1988.
- Tunçay, Mete. “Jön Türkler, Farmasonlar ve Yahudiler Üstüne”. *Birikim*. S. 45. 1978. ss. 52-53.
- Türkiye Büyük Meşrikinin Alelûmum Mahfiller Hakkında Cari Nizamnamei Umumisi*. B. 3. Alâeddin Matbaası. İstanbul.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsusu (DH.KMS.)*, 63-63, 15/07/1332
- Uyar, Hakkı. “*Sol Milliyetçi*” Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943). Buke Yayınları. 2000.
- Ülkü Kitabı 1948-2008*. “Ülkü Muhterem Locası 60 Yaşında”. Yıltan Matbaası. İstanbul. 2009.
- Yalçın, Çetin. “1909-1970 Yılları Arasında Türk Masonluk Tarihi”. *Sadık Dostlar 1959-2009*. Yıltan Matbaası. İstanbul. 2008.
- Yetkin, Engin. *Türkiye’de Otoriteryanizm: Parti Devleti İktidarlarının Kurulması (1908-1960)*. Yayınlanmamış Doktora tezi. Marmara Üniversitesi.
- Zeytinoğlu, Emin ve Güngör, Yüksel (Haz.), *Türk Masonluk Tarihinde Vatan Locasının Yeri*, Basım yeri ve tarihi mevcut değil).
- Zürcher, Eric Jan. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. B. 6. Çev. Yasemin Saner. İletişim Yayınları. İstanbul. 2022.

4. Elektronik Kaynaklar

- İçişler Bakanlığı. “Görev Yapmış Müsteşarlar”. <https://www.icisleri.gov.tr/icisleri-bakanligi-tarihcesi>.
- Ortaylı, İlber. “Masonluk Üzerine”. *Hürriyet*. 4 Ağustos 2024. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/masonluk-uzerine-42498670>.
- Milliyet*, “Ölüm”, 3 Mayıs 1986, s. 6. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/VJiEIDhHuSaoEj8c72_x2F_bGw_x3D_x3D_; <https://iletisim.com.tr/kitap/kiziltoprak-gunlerim/7503>
- Taşdelen, Hürol. *Türkiye’de Mason Tarikatı 1923-1935*. Ankara 2019. Çevrimiçi. <https://www.huroltasdelen.com/index.php/component/content/article/35-mason/kitaplar/turkiye/55-turkiye-de-mason-tarikati-1923-1935?Itemid=101>
- Taşdelen, Hürol. *Türkiye’de Mason Teşkilatı Yasaklı Dönem 1935-1938 1939-1947*, (Çevrimiçi). https://www.academia.edu/41251049/Turkiye_de_Mason_Tarikat%C4%B1_1936_1947_Yasakl%C4%B1_Y%C4%B1llar, 12 Kasım 2023, s. 10.